

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА**

Кафедра історії України та всесвітньої історії

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор

Центральноукраїнського державного
університету

імені Володимира Винниченка

проф. Соболь Є.Ю.

“29” грудня 2023 року

**ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН
КВАЛІФІКАЦІЙНОГО ЕКЗАМЕНУ З ІСТОРІЇ
ТА ІСТОРІОГРАФІЇ (Теоретична частина)**

ДЛЯ ВИПУСКНИКІВ

ДРУГОГО (МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

для спеціальності: 014 Середня освіта (Історія)

освітньо-професійної програми: Середня освіта (Історія)

ФАКУЛЬТЕТУ ІСТОРІЇ, БІЗНЕС-ОСВІТИ ТА ПРАВА

Програму кваліфікаційного екзамєну
розглянуто та ухвалено на засіданні
кафедри історії України та всесвітньої історії
Протокол № 7 від грудня 2023 р.

Схвалено вченою радою факультету
історії, бізнес-освіти та права
протокол № 4 від 29 грудня 2023 року

ЗМІСТ

Пояснювальна записка.	3–4
Програма з історії України	5–32
Програма з всесвітньої історії.....	33–42
Програма з історіографії історії України.....	43–47
Програма з історіографії всесвітньої історії.....	48–52
Критерії оцінювання знань, умінь і навичок фахівців другого рівня вищої освіти денної та заочної форм навчання.....	53–54

Програми уклали:

к.і.н., доц. Вівсяна І.А.

к.і.н., доц. Грінченко В.Г.

д.і.н., доц. Житков О. А.

к.і.н., доц. Ковальков О. Л.

к.і.н., доц. Позднякова І. С.

к.і.н., доц. Пономаренко Л. В.

Упорядники:

д.і.н., доц. Житков О.А.

к.і.н., доц. Марченко О.М.

Програму кваліфікаційних екзаменів розглянуто та ухвалено на засіданні кафедри історії України та всесвітньої історії
Протокол № 10 від 29 березня 2024 року

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Кваліфікаційний екзамен з фахових історичних дисциплін для студентів другого (магістерського) рівня вищої освіти перехресний вступ освітньо-професійної програми: Середня освіта (Історія) денної та заочної форми навчання факультету історії, бізнес-освіти та права передбачений нормативними документами МОН України.

З навчального плану на кваліфікаційний екзамен з фахових історичних дисциплін для студентів другого (магістерського) рівня вищої освіти винесені наступні дисципліни: «Археологія України», «Історія України (до кінця XVIII ст.)», «Історія України (XIX–XXI ст.)», «Історія стародавнього світу та середніх віків», «Нова і новітня історія країн Європи і Америки», «Нова і новітня історія країн Азії та Африки», «Історіографія історії України», «Історіографія всесвітньої історії», «Методологія історії», «Методика викладання історії», «Сучасні освітні технології у викладанні історії».

Кваліфікаційний екзамен складається з двох частин – теоретичної, де представлені питання з фахових історичних дисциплін, які включають питання з історії України та всесвітньої історії від найдавніших часів до сьогодення та практичної, куди входять питання з історіографії, методики, методології історії та з дисципліни «Сучасні освітні технології у викладанні історії»

Атестація для студентів другого (магістерського) рівня вищої освіти перехресний вступ є усним та покликаний перевірити та оцінити рівень теоретичної та практичної підготовки випускників. Під час екзамену студенти готуються протягом 30 хвилин, а потім усно відповідають.

Під час екзамену студенти можуть користуватися історичними картами, атласами, програмою державного екзамену з фахових історичних дисциплін.

Для студентів другого (магістерського) рівня вищої освіти перехресний вступ факультету історії, бізнес-освіти та права випусковою кафедрою історії України та всесвітньої історії розроблено екзаменаційні білети до кваліфікаційного екзамену. Кожен екзаменаційний білет теоретичної частини включає три питання з фахових навчальних дисциплін (з історії України та всесвітньої історії). Білет практичної частини включає два питання з історіографії, методики, методології історії історії та одне питання з дисципліни «Сучасні освітні технології у викладанні історії», що викладалися студентам у 2020/2021 та 2021/2022 навчальних роках.

Вимоги щодо рівня сформованості знань, умінь і навичок випускників є наступними:

Знання і розуміння:

Враховуючи сфери і спрямованість діяльності магістра історика, рівень вирішуваних ним професійних завдань, він повинен:

- мати базовий мінімум знань у галузі гуманітарних і соціально-економічних дисциплін;
- фундаментальні уявлення із загальнотеоретичних і спеціальних історичних дисциплін, досягнень класичної й новітньої історичної науки;
- володіти категорійним і понятійним апаратом сучасної історичної науки.
- розуміти основні закономірності й тенденції історичного розвитку суспільства;
- розуміти історію народів світу на основі сучасної методології, оцінки подій і фактів (відповідно до програм історичних курсів вищої школи);
- знати національну історію, вплив традицій і національного менталітету на розвиток сучасних соціально-економічних, політичних процесів в Україні;
- знати й розуміти основи законодавства й правового регулювання, сутність і специфіку функціонування системи вищої освіти;
- знати методологію й методику історичних досліджень.

Застосування знань і розуміння:

- аналізувати хід історичного процесу, головних подій і фактів світової та вітчизняної історії;

- уміти самостійно працювати з історичною літературою, історичними картами, документальними, статистичними та публіцистичними матеріалами;
- уміти давати всебічний аналіз джерел та історичної літератури, використовувати їх у навчальній та науково-дослідній роботі;
- уміти пов'язати історичні матеріали з практикою розбудови української держави;
- самостійно вести історичні дослідження, розробляти програми конкретних досліджень;
- визначати зміст, місце й значення проблеми в історичному пізнанні;
- формулювати цілі й завдання дослідження, дослідницькі гіпотези;
- обирати необхідні методи дослідження;
- теоретично осмислювати емпіричний матеріал;
- презентувати підсумки виконаної роботи;
- володіти навичками теоретичного аналізу та узагальнення соціально-політичної інформації;
- володіти навичками роботи з інноваційними технологіями в галузі історичних знань;
- об'єктивно й критично оцінювати життєво важливу соціальну інформацію, брати участь у політичних та історичних дискусіях.

Формування суджень:

- розвивати історичну науку, вдосконалювати методологію, методіку, збагачувати її новими розробками і висновками на основі наукового аналізу історичних процесів в Україні й у світі;
- уміти аргументовано викласти і захистити свою позицію з різних питань світової та вітчизняної історії;
- мати уявлення про наукові, філософські вчення про освіту, уміти орієнтуватися в них;
- розуміти роль науки в розвитку цивілізації, їх співвідношення й пов'язані з ними сучасні соціальні й етичні проблеми, знати структуру, форми і методи наукового пізнання, їхню еволюцію.

ПРОГРАМИ ФАХОВИХ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН, ЩО ВИКЛАДАЛИСЯ ПО КАФЕДРІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

РОЗДІЛ 1. СТАРОДАВНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Тема 1. Історичний розвиток людського суспільства на території України в період кам'яного віку (1 млн років тому – IV тис. до н.е.).

Археологічні дослідження території України. Основні риси первіснообщинного ладу. Періодизація.

Поява людини. Заселення людиною території України. Первісні люди та їхній спосіб життя. Культурно-історичні процеси в добу палеоліту. Епоха мезоліту. Господарство, побут. Форми суспільної організації (первісна громада, рід, плем'я). Духовна культура найдавнішого населення території України.

Неолітична епоха. Етнокультурна ситуація на українських землях. Еволюція господарської діяльності людини. Неолітична революція. Розквіт первіснообщинного ладу.

Тема 2. Історичні процеси на теренах України в добу палеометалів (енеоліт – бронза) (середина VI – початок I тис. до н. е.).

Енеоліт. Трипільська культура. Походження й розселення трипільських племен. Теорії походження трипільців. Етапи заселення території України племенами трипільської культури. Розвиток землеробства і скотарства. Допоміжні види господарювання. Трипільські “протоміста”. Культура та духовний світ трипільських племен. Традиції трипільської культури в культурах пізніших народів. Інші археологічні культури епохи міді. Індоевропейська проблема в контексті енеоліту України.

Розклад первіснообщинного ладу і зародження ранньоконфлексного суспільства в епоху бронзи. Перший великий суспільний поділ праці. Особливості розвитку господарства племен бронзового віку. Зміни характеру суспільних відносин. Посилення нерівномірності розвитку окремих регіонів України. Міграційні процеси.

Особливості етнічних процесів та розвиток культури на території України в добу бронзи.

Тема 3. Населення України в добу раннього залізного віку (початок I тис. до н. е. – середина I тис. н. е.).

Розселення племен раннього залізного віку на території України. Скотарі і землероби. Племена киммерійців: господарство, суспільний устрій, культура. Розселення киммерійців у IX–VII ст. до н.е. та їхні війни з Ассирією, Урарту, Фрігією та іншими країнами. Племена чорноліської археологічної культури в лісостеповій зоні України. Таврське населення Криму.

Поява скіфів у Північному Причорномор'ї в VII ст. до н. е. Війни скіфів у Передній Азії та їх наслідки. Велика Скіфія V–IV ст. до н. е. Скіфо-перська війна 512 (514) р. до н. е. Господарство, суспільний лад скіфських племен. Особливості розвитку населення лісостепової Скіфії. Скіфи і навколишні племена. Занепад великої Скіфії. Побут і культура скіфських племен. Економічні зв'язки з країнами Середземномор'я та Передньої Азії.

Мала Скіфія в Криму й Північному Причорномор'ї в III ст. до н. е. – III ст. н. е.

Сармати (II ст. до н. е. – IV ст. н. е.). Походження сарматських племен та заселення ними території України. Етапи сарматської експансії на території Північного Причорномор'я. Форма політичної організації сарматських племен. Утворення сарматської протодержави. Язиги, роксолани, аорси, алани. Господарство, побут та культура сарматських племен. Взаємовідносини сармат із сусідніми народами та державами. Сармати і протослов'яни.

Античні міста-держави (поліси) Північного Причорномор'я. Причини великої грецької колонізації. Перші поселення на території сучасної України. Періодизація історії античних

міст. Державний і соціальний лад Ольвії, Тіри, Херсонеса та інші міст. Господарство, побут, культура, склад населення античних міст. Боспорське царство: утворення й державний устрій. Боротьба з Римом та підпорядкування йому. Господарство та духовне життя населення Боспорського царства.

Готи в Північному Причорномор'ї (II–III ст. н. е.). Гунська експансія на території України (середина IV ст. н. е.). Загибель античних міст, занепад сарматської культури. Міграції населення, зрушення етнополітичної ситуації в Північному Причорномор'ї. Початок епохи “Великого переселення народів”.

Тема 4. Давні слов'яни (кінець III ст. до н. е. – VI ст. н. е.).

Писемні, лінгвістичні, археологічні та антропологічні джерела про давніх слов'ян. Проблема “прабатьківщини” слов'ян в історіографії. Венеди. “Велике переселення народів” і зміна етнічної карти Європи.

Соціально-економічний розвиток слов'янських племен. Територіальна община. Еволюція суспільного устрою. “Держава антів” (IV–VI ст.), дулібський союз (VI–VII ст.).

Слов'яни й сусідні народи. Боротьба з готами, гунами, аварами. Війни слов'ян з Римською імперією та Візантією.

“Велике розселення слов'ян” у VI–VII ст. і виокремлення східних слов'ян. Територія, розселення та заняття східних слов'ян. Звичаї, вірування, побут. Зміни в суспільному ладі. Поява приватної власності. Перші державні об'єднання східнослов'янських племен. Взаємовідносини східних слов'ян із сусідніми народами. Система оборонних споруд. Хозарський каганат.

РОЗДІЛ II. СЕРЕДНЬОВІЧНА УКРАЇНА

Тема 1. Історичні передумови утворення держави Русь.

Історичний розвиток Русі наприкінці IX – на початку XII ст.

Джерела та історіографія історії Русі.

Передумови утворення Руської держави. Особливості державотворчого процесу в Східній Європі. Виникнення Києва. Східнослов'янські племена і державно-племінні союзи (літописні княжіння) VII–IX ст. Формування державного об'єднання слов'янських племен Подніпров'я “Руська земля”. Походження терміна “Русь”. Перетворення Києва на державний центр східнослов'янських племінних союзів. Князі Аскольд і Дір. Язичництво східних слов'ян. Християнізація Давньої Русі.

Теорії походження держави Русь. Походження терміну “Київська Русь” в російській історіографії, його політичний підтекст.

Соціально-економічні й політичні фактори об'єднання слов'ян. Утворення міст. Розвиток і характер землеволодіння.

Князь Олег (882–912 рр.). Об'єднання держави, перетворення Русі на ранню імперію. Соціально-економічний розвиток.

Внутрішні та зовнішні фактори розвитку Київської держави за перших Рюриковичів. Князювання Ігоря (912–945 рр.). Повстання древлян 945 р. Княгиня Ольга (945–964 рр.). Адміністративні реформи. Прийняття Ольгою християнства. Державний візит у Візантію. Розширення кордонів Руської держави за князювання Святослава (964–972 рр.). Військові походи. Відносини Русі з кочівниками. Дипломатія Русі. Русь і Візантія.

Розквіт Руської держави за Володимира Великого (980–1015 рр.) і Ярослава Мудрого (1019–1054 рр.). Державні реформи Володимира: адміністративні, військова, земельна, судова, релігійна. Шляхи проникнення християнства на Русь. Хрещення Русі (988 р.) та його історичне значення. Київська митрополія. Кодекс законів “Руська правда”.

Русь у другій половині XI ст. Складання передумов політичної роздробленості Русі. Любецький з'їзд князів (1097 р.). Володимир Мономах. Посилення тенденції загальнооруської єдності в першій третині XII ст. Боротьба Русі з половцями.

Тема 2. Господарство, суспільно-політичний устрій та етнічний розвиток Русі.

Розвиток економіки Русі. Прогрес у землеробстві, скотарстві. Подальша спеціалізація ремесла. Внутрішня й зовнішня торгівля, грошовий обіг на руських землях.

Причини появи міст у східних слов'ян. Особливості фортифікації та забудови давньоруських міст.

Станово-класова структура Русі (князь, бояри, мужі градські, смерди, закупи, рядовичі, холопи, челядь, ізгої). Дальший розвиток феодального землеволодіння. Феодальні повинності.

Причини та характер соціальної боротьби у давній Русі.

Державний лад Русі. Ранньофеодальна монархія – середньовічна імперія. Великий князь, боярська рада, феодальні з'їзди – снєми, віче. Військово-адміністративний устрій Давньоруської держави. Місцеві органи управління: намісники, посадники, десяткова система управління. Збройні сили.

Етнічні процеси в межах Руської держави. Проблема етнічності Русі в історіографії. Етнічними “русичі”, “русини”, “руські люди” та їхня ідентифікація. Початок формування української народності.

Міжнародні зв'язки й місце Русі в історії Європи.

Тема 3. Русь у період феодальної роздробленості та монгольської навали (друга третина XII – перша половина XIII ст.).

Причини роздробленості Русі. Форми земельної власності. Зміцнення феодальних князівств. Зростання політичної могутності місцевих центрів. Розвиток міст, ремесла й торгівлі. Соціальна структура населення. Основні тенденції історичного розвитку Русі в період роздробленості.

Державні утворення Середнього Подніпров'я: Київська, Чернігівська, Переяславська “землі” – князівства.

Місце Києва і Київської землі в системі удільних князівств. Боротьба з кочовиками. Мономаховичі та Ольговичі. Великокнязівський стіл і боротьба двох принципів престолонаслідування. Дуумвірати.

Чернігівське князівство. Посилення політичної ролі й розширення території князівства. Орієнтація династії Давидовичів на Київ. Боротьба з новгород-сіверськими князями і половцями. Подрібнення князівства.

Місце Переяславського князівства в консолідації південно-руських земель у боротьбі з кочовиками.

Економічне й політичне зростання Галицького князівства. Внутрішня й зовнішня політика Ростиславичів. Ярослав Осмомисл.

Волинське князівство. Боротьба за Волинські землі між галицькими та чернігівськими князями. Роман Мстиславич. Утворення єдиного Галицько-Волинського князівства (1119 р.) Боротьба з боярською опозицією.

Боротьба за Галицьку землю після смерті Романа Мстиславича. Відновлення влади Данила Романовича в Галичі.

Продовження процесу формування української народності. Проблема генезису української народності в історіографії. Зміст етнічності “русичі”, “русини”, “руські люди” у період роздробленості. Перші згадки про етнопонім “Україна” (1187 р.).

Вторгнення військ Чингісхана і Батия на руські землі. Битва на р. Калці в 1223 р.

Розгром північно-східних князівств у 1237–1238 рр. Захоплення монголами Переяслава, Чернігова та інших міст. Героїчний захист Києва, Вишгорода та інших міст у 1240 – навесні 1241 рр. Захоплення Батием західних руських земель (Галичина, Волинь). Наслідки погрому Русі монгольськими ордами. Похід Батия на країни Європи. Заснування держави Золота Орда. Русь під владою золотоординських ханів.

Тема 4. Культура Русі (IX – першої половини XIII ст.).

Шляхи формування й розвитку давньоруської культури. Скандинавські впливи. Роль Візантії в становленні культури Русі. Культурні зв'язки з країнами Західної Європи. Вплив культури країн Ісламу.

Усна народна творчість. Билини. Освіта й писемність (“черти“ й “рези“, кириличне письмо). Графіті. Берестяні грамоти. Наукові знання. Бібліотеки (Софійська бібліотека, бібліотека Печерського монастиря).

Пам'ятки літератури. “Слово про закон і благодать” митрополита Іларіона, “Остромирове Євангеліє”, “Ізборники” 1073 р. і 1076 р., “Мстиславове Євангеліє” (близько 1115 р.), “Повчання” Володимира Мономаха, “Слово о полку Ігоревім”, “Києво-Печерський патерик”.

Літописання Київської Русі (Никон, Іларіон, Нестор, Сильвестр). Найдавніший Київський звід 1037 р., Никонівський звід 1073 р., Початковий літопис 1093–1095 рр., “Повість минулих літ” 1113 р., Київський літопис (1118–1198 рр.), Галицько-Волинський літопис (1202–1292 рр.).

Архітектура Київської Русі. Десятинна церква (989 р.), Спаський собор у Чернігові (1035 р.), Золоті ворота та Софійський собор (1037 р.), церква Спаса на Берестовім (кінець XI ст.), Михайлівський собор Видубицького монастиря (1070 р.), Печерський монастир (1073 р.).

Давньоруське мистецтво. Іконописець Алімпій. Книжкова мініатюра. Ювелірне мистецтво. Музика. Театральні дійства.

Місце давньоруської культурної спадщини в скарбниці світової культури.

Тема 5. Галицько-Волинське князівство.

Галицьке і Волинське князівства в другій половині XI–XII ст. Економічне й політичне зростання Галицького князівства в другій половині XI – середині XII ст. Внутрішня та зовнішня політика Ростиславичів. Ярослав Осмомисл. Протистояння експансії польських і угорських феодалів. Волинське князівство в другій половині XI – першій половині XII ст. Боротьба за Волинські землі між галицькими та чернігівськими князями. Роман Мстиславич. Утворення єдиного Галицько-Волинського князівства. Боротьба з боярською опозицією, взаємовідносини з Польщею.

Боротьба за галицьку землю після смерті Романа Мстиславича. Внутрішні усобиці. Мстислав Удатний. Участь галицьких полків у битві на річці Калці. Відновлення влади Данила Романовича в Галичі.

Соціально-економічний розвиток Галицько-Волинського князівства. Виникнення і зростання міст. Суспільно-політичний і адміністративний устрій. Розгром боярської опозиції. Битва з німецькими рицарями-хрестоносцями під Дорогочином (1238 р.). Ярославська битва (1245 р.), завершення об'єднання галицько-волинських земель.

Галицько-Волинська Русь за Данила Галицького. Спроба Данила Галицького організувати антиординську коаліцію держав. Ідея єдності Русі. Боротьба проти наступу угорських і польських феодалів на Галицько-Волинські землі. Міжнародні відносини за Данила Галицького. Коронація та останні роки правління Данила Галицького.

Галицько-Волинське князівство за наступників Данила Романовича. Князь Лев Данилович, його внутрішня та зовнішня політика. Король Юрій I Львович. Утворення Галицької митрополії. Останні галицьковолинські князі (Андрій I, Лев II, Юрій II Болеслав). Занепад Галицько-Волинської держави.

Культура Галицько-Волинської Русі (XII – перша половина XIV ст.).

Тема 6. Українські землі під владою іноземних держав (середина XIV – друга половина XV ст.).

Утворення централізованих держав у Європі. Литва, Польща, Молдавське князівство, Кримське ханство, Московія.

Боротьба Польщі, Угорщини й Литви за Галицько-Волинські землі. Казимир III в боротьбі за галицьку спадщину. Боярське правління в Галичині на чолі з Дмитром Дедьком. Загарбання Польщею Галичини. Встановлення феодально-католицького гніту. Ліквідація автономії Галичини в складі Польщі. Зміна адміністративно-територіального устрою та системи органів державного управління. Становище українського населення.

Зростання політичної могутності Великого князівства Литовського. Боротьба за оволодіння Галицько-Волинським князівством. Включення до його складу Східної Волині, Чернігово-Сіверщини, Київщини й Поділля. Битва на Синіх Водах (1362 р.). Відносини з Золотою Ордою й Ногайським улусом за князювання Ольгерда. Політика великих литовських князів на українських землях. Суспільно-політичний устрій держави. Вплив культури руських земель на Литву. Велике князівство Литовське – литовсько-білорусько-українська держава.

Українські землі в системі польсько-литовських відносин.

Кревська унія (1385 р.). Остаточне загарбання Польщею Галичини (1387 р.). Островська угода (1392 р.). Посилення влади литовських феодалів в Україні (90-ті рр. XIV ст. – 1430 р.). Великий литовський князь Вітовт, його зовнішня і внутрішня політика. Розширення південних кордонів князівства. Битва з татарами на річці Ворсклі (1399 р.), поразка русько-литовського війська. Зміни в соціально-економічному та політичному становищі України. Боротьба проти наступу німецьких лицарів. Грюнвальдська битва (1410 р.). Городельська унія 1413 р.

Боротьба за створення Великого князівства Руського. Князь Свидригайло. Загарбання Польщею Західного Поділля (1430 р.). Дальше посилення влади феодалів Литви в Україні. Ліквідація удільних князівств. Адміністративний устрій українських земель на кінець XV ст. Спроби продовження боротьби за українську державність. Повстання під керівництвом Михайла Глинського 1508 р.

Зміни в суспільно-політичному устрої Великого князівства Литовського. Великокнязівська рада (Пани-Рада) та її склад. Зростання ролі шляхти. Сейми.

Соціально-економічний розвиток українських земель у другій половині XIV–XV ст. Зростання феодального землеволодіння. Розвиток сільського господарства, ремесла, сільських і міських промислів, цехи. Зростання міст. Надання магдебурзького права українським містам. Формування панщинно-фільваркового господарства. Зростання залежності населення від магнатів і шляхти.

Форми соціального протесту мас. Національні та соціальні рухи на українських землях. Повстання під проводом Мухи в Галичині (1490–1492 рр.). участь населення Закарпаття в селянській війні в Угорщині під проводом Дердя (Георга) Дожі. Класова боротьба в містах.

Зміни в соціальній структурі населення України у другій половині XIV–XV ст. Походження, джерела поповнення і час виникнення козацтва. Місце козаків у охороні південних рубежів Великого князівства Литовського від татар і турків.

Етнічні процеси в Україні в другій половині XIV–XV ст. Розвиток української мови. Поширення назви “Україна”. Термін “Мала Русь”. Зростання впливу Польщі на Литву. Місце українських магнатів та шляхти в політичному житті. Наступ католицизму. Становище православної церкви.

Закарпаття. Буковина. Загарбання Закарпаття угорським королем Стефаном I. Українські володіння в Підкарпатті (Мукачівщина). Князь Федір Коріятович. Тиверська земля. Тербовлянське князівство та буковинські землі. Шипинська земля. Включення Буковини й Покуття до складу Молдавського князівства. Перехід Молдавії у васальну залежність від Туреччини.

Крим та Північне Причорномор'я. Відокремлення Кримського ханства від Золотої Орди, його залежність від турецького султана. Напади турецьких і татарських загарбників на Україну.

Московська держава й українські землі. Об'єднавча програма Московського князівства. Зміцнення Московської держави та її боротьба з Великим князівством Литовським за

Сіверську землю. Виступ князя Михайла Глинського. Загарбання Московською державою Чернігово-Сіверських земель.

Розвиток культури України в другій половині XIV–XV ст. Умови розвитку культури. Усна народна творчість. Початок книгодрукування в Україні. Освіта, писемність. Розвиток науки. Література. Літописання. Зародження театру. Музика. Архітектура й образотворче мистецтво. Риси життя й побуту українського народу. Становище православної церкви на землях Великого князівства Литовського та Королівства Польського. Відокремлення Московської митрополії від Київської та його наслідки. Церкви латинського обряду та посилення їхнього впливу.

РОЗДІЛ III. РАННЬОМОДЕРНА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ (XVI – XVIII ст.).

Тема 1. Політичне та соціально-економічне становище українських земель у XVI ст.

Люблінська унія та її наслідки.

Становище українських земель напередодні Люблінської унії. Експансія Польщі на українські землі (захоплення Київщини, Волині, Брацлавщини, Підляшшя). Укладення Люблінської унії (1569 р.), її основні положення та наслідки для України. Адміністративно-політичний устрій України в складі Речі Посполитої в другій половині XVI ст.

Соціально-економічний розвиток України у другій половині XVI століття. Сільськогосподарське виробництво. Зростання великого землеволодіння. Розширення фільваркового господарства. Категорії селян. Юридичне оформлення кріпосного права. “Устава на волоки”. Литовські статuti (1529, 1566, 1588 рр.). Руйнування общин. Захоплення польськими феодалами земель у Подніпров’ї та Брацлавщині. Посилення феодально-кріпосницького гноблення. Запровадження панщини. Колонізація Лівобережної України. Міста і магдебурзьке право. Ремесла і промисли. Поява підприємств мануфактурного типу. Торгівля.

Суспільно-політичне та релігійне життя на українських землях у другій половині XVI ст. Національно-релігійний гніт на українських землях. Покатоличення та ополячення місцевої знаті. Національне пробудження і формування національної свідомості українського народу. Реформаційні рухи в Україні. Братський рух і його значення в історії України. Криза православ’я. Берестейська церковна унія (1596 р.). Боротьба проти унії. Ліквідація православної ієрархії й боротьба за її відновлення.

Культура України другої половини XVI ст. Умови національно-культурного відродження в Україні. Розвиток української мови. Пересопницьке Євангеліє. Освіта. Стан шкільної освіти в Україні. Острозька академія. Братські школи. Єзуїтські колеґії. Перші шкільні підручники. Початок книгодрукування в Україні. Швайпольт Фіоль. Іван Федоров. Розвиток науки. Література. Полемічні твори. Продовження традицій літописання. Зародження театру. Шкільна драма, вертеп. Усна народна творчість. Кобзарство. Музика. Архітектура й образотворче мистецтво. Містобудування.

Тема 2. Українське козацтво в XVI ст. Запорізька Січ.

Життя й побут козаків в першій половині XVI ст. Виділення козацтва в окремий суспільний стан. Історичні передумови створення військової організації козацтва. Українська колонізація Причорноморських степів. Посилення турецько-татарських нападів на Україну та розгортання боротьби проти них.

Запорізька Січ. Зростання чисельності та впливу козацтва в країні в середині XVI ст. Поява перших січей. Дмитро Вишневецький та його діяльність. Формування суспільно-політичного устрою Запорізької Січі. Військове мистецтво козаків. Боротьба проти турецько-татарської агресії. Молдавські походи Івана Підкови. Самійло Кішка.

Запорізька Січ – державно-політичне утворення українського народу. Місце Запорожжя в міжнародній політиці тогочасної Європи. Козацькі ради. Козацька адміністрація. Старшина, заможні козаки й козацька голота (сірома). Господарство, побут і звичаї козаків у другій половині XVI ст. Духовний світ українського козацтва. Козацька символіка.

Реєстрове козацтво. Посилення соціального й національно-релігійного гніту в Україні. Урядова політика щодо козаків. Виникнення реєстрового козацтва. Організаційні засади реєстрового козацького війська та його роль у державотворчих процесах в Україні.

Наростання національно-визвольної боротьби. Передумови розгортання національно-визвольних рухів в Україні. Козацьке повстання під проводом Криштофа Косинського (1591–1593 рр.) та козацька війна під керівництвом Северина Наливайка (1594–1596 рр.). Перебіг, причини поразки й наслідки козацької війни.

Тема 3. Участь козаків у війнах за межами України в першій половині XVII ст.

Участь українських козаків у воєнних діях на території Лівонії в 1601–1602 рр. Війна Речі Посполитої зі Швецією на початку XVII ст. і запрошення козаків до участі в ній. Часткове скасування сеймом у січні 1601 р. “баніції” козацтва. Похід чотирьох козацьких полків у 1601 р. в Лівонію та участь у воєнних діях на її території. Самійло Кішка. Воєнні дії чотирьох тисяч козаків у 1602 р.

Участь українських козаків у воєнних діях на території Московської держави. Участь козаків отамана Белешка та інших у поході Лжедмитрія I на Москву в 1604–1606 рр. Участь запорожців у селянській війні під проводом Івана Болотникова 1606–1607 рр. Участь козаків у поході Лжедмитрія II на Московщину в 1607–1609 рр. Дії 13-тисячного козацького війська під Москвою влітку 1608 р. Дії козаків під Торжком, Твер’ю, Новгородом та іншими містами. Участь 30-тисячного козацького війська в облозі Смоленська восени 1609 р. Визволення козацькими загонами взимку – навесні 1610 р. Чернігова, Стародуба, Почепа, Брянська та інших міст Чернігово-Сіверщини. Дії козацького війська на території Московщини в 1611–1613 рр. Похід 20-тисячного козацького війська Петра Сагайдачного на Москву в 1618 р. Участь козаків у польсько-російській війні 1632–1634 рр.

Участь козаків у Тридцятилітній війні (1618–1648 рр.). Розгром 10-тисячним козацьким військом полковників Кличковського й Русиновського військ семигородського князя Юрія Ракоція на Закарпатті в 1619 р. Переможні дії козацького найманого війська під проводом Д’єрде Хамоннаї проти трансільванського князя Габора Бетлена. Дії 20-тисячного козацького війська у північно-східній Італії в 1625 р. Дії кількатисячного козацького загону у складі австрійських військ на території Люксембургу та Франції в 1635–1636 рр. Участь запорожців у воєнних діях 1645 р. у Франції.

Тема 4. Запорозька Січ, Кримське ханство й Туреччина у першій половині XVII ст.

Воєнні походи запорожців на Кримське ханство й Туреччину. Активізація воєнних дій у 1600–1605 рр. Взяття Варни і штурми Кілії та Акермана (1606), перемоги над турецькими ескадрами (1606–1607). Захоплення Перекопу (1608). Здобуття Синопу (1614). Похід на Царгород (1615). Захоплення Кафи і Трапезунда (1616). Воєнні походи у 20–30-х рр. XVII ст.

Міждержавне зближення Запорозької Січі з Кримським ханством у 20–30-х рр. XVII ст. Військова допомога Січі хану Махмет-Гірею в 1624 р. Союзницький договір із Кримським ханством у грудні 1624 р. Позиція Січі в акції Олександра Яхії. Три морські походи запорожців на Царгород у 1625 р. Розрив українсько-кримського союзу. Допомога запорожців Кримським ханам у боротьбі за владу в другій половині 20-х – першій половині 30-х рр. XVII ст.

Тема 5. Участь козаків у Хотинській війні 1620–1621 рр.

Причини війни між Туреччиною та Річчю Посполитою. Поразка польської армії під Цецорою в 1620 р. Козацька делегація Петра Одинця в Москву. Наступ турецької армії навесні – влітку 1621 р. Дії запорожців Яцька Бородавки в Молдавії та посольства Петра Сагайдачного у Варшаві. Вирішальна роль українського козацтва в битві проти турецько-татарського війська під Хотиним. Умови Хотинського миру.

Тема 6. Козацько-селянські рухи в першій чверті XVII ст.

Причини відміни “баніції” козацтва й повернення йому деяких прав і привілеїв на початку XVII ст. Самійло Кішка. Покозачення селян і боротьба проти нього уряду Речі Посполитої. Козацький рух у 1616–1619 рр. Вільшанська (1617 р.) та Роставицька (1619 р.) угоди між козацькою старшиною й польською шляхтою. Скиннення Петра Сагайдачного з гетьманства. Селянсько-козацьке повстання 1625 р. під проводом Марка Жмайла: початок, хід подій. Умови Куруківської угоди.

Тема 7. Наростання козацько-селянських повстань у 30-х рр. XVII ст.

Козацько-селянське повстання 1630–1631 рр. під проводом Тараса Федоровича (Трясила). Реакція українського населення на умови Куруківської угоди. Виступ запорожців у березні 1630 р. на “волость”. Повстанські лідери Андрій Діденко, Данило Білоцерківець, Іван Гирия та ін. Бої під Переяславом в кінці травня – на початку червня 1630 р. Підписання та умови Переяславської угоди 29 травня 1630 р. Продовження повстання у 1631 р.

Козацьке повстання 1635 р. під проводом Івана Сулими.

Козацько-селянське повстання 1637 р. під проводом Павла Бута (Павлюка). Початок і розгортання повстання навесні – влітку 1637 р. Карпо Скидан, Семен Биховець, Дмитро Гуня. Бої на Черкащині восени – взимку 1637 р. Поразка повстанців під Кумейками (6 грудня) і їхня капітуляція 14 грудня 1637 р. Наслідки повстання.

Козацько-селянське повстання 1638 р. під проводом Якова Острянина (Остряниці) і Карпа Скидана: початок і хід повстання в березні-травні. Оборонні бої повстанців у гирлі річки Старець у червні – липні 1638 р. Умови “Ординації Війська Запорозького” 1638 р. Причини поразки і значення козацько-селянських повстань першої половини XVII ст.

Тема 8. Україна напередодні Національно-визвольної революції.

Посилення польсько-шляхетської влади в Україні в першій половині XVII ст.: адміністративний устрій, судова система, шляхетське всевладдя.

Хижацьке використання природних багатств України магнатами і шляхтою: захоплення орних земель і угідь, магнатські латифундії. Характер господарства. Розширення земельної власності католицьких костьолів. Засилля польських магнатів і шляхти в прибуткових промислах і торгівлі.

Посилення експлуатації селян, міщан і козаків: наступ можновладців на дрібне землеволодіння, зростання панщини та інших повинностей. Правове безправ'я українського населення. Становище невизнаного урядом козацтва. Погіршення становища міського населення. Опір селян і міщан.

Наступ католицизму: посилення уніатства й католицизму. Боротьба за віру православних духовенства, аристократії, козацтва. Відновлення православної ієрархії в 1620 р. Посольство від київського митрополита Іова Борецького до Москви. “Статті для заспокоєння руського народу” 1632 р.

Міжнародна обстановка напередодні Національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького.

Тема 9. Національно-визвольна революція 1648 р. і створення нової Української держави.

Підготовка до збройного виступу. Русійні сили повстання. Богдан Хмельницький, Максим Кривоніс, Данило Нечай, Филон Джалалій, Силуян Мужилівський та інші. Арешт Богдана Хмельницького. Відхід керівників повстання на Січ. Захоплення повсталими Базавлуцької Січі. Початок повстання. Обрання Богдана Хмельницького гетьманом. Роль перекопського мурзи Тугай-Бея у встановленні союзницьких відносин із Кримським ханством. Організація всенародного виступу проти польської шляхти. Революційний вибух навесні 1648 р., битви під Жовтими Водами (5–6 травня) й Корсунем (16 травня). Успіхи повстанців на Лівобережній та Правобережній Україні влітку 1648 р. Розгром польської армії під Пилявцями (11–13 вересня). Облога козацько-селянською армією Львова й Замостя.

Визвольний похід у Західну Україну й визволення етнічної української території. Відступ революційної армії: причини й наслідки. Урочиста зустріч повстанської армії в Києві.

Створення нової Української держави. Революційні зміни в суспільстві. Нові органи влади й адміністративно-територіальний устрій. Республіканська форма управління. Судова система. Селянське й міщанське самоврядування. Створення національної армії.

Буржуазний характер соціально-економічних завоювань.

Тема 10. Продовження війни за незалежність новоутвореної республіки (1649–1654 рр.).

Дипломатичні переговори з Польщею взимку 1649 р. Підготовка воюючих сторін до війни. Початок воєнних дій влітку 1649 р. Війна на два фронти. Поразки під Загаллям і Лоевом. Зборівська битва. Зборівський договір і реакція на нього народних мас. Повернення в Україну польської шляхти та спроби відновлення старих порядків.

Нейтралізація союзника Польщі – Молдавського князівства – в 1650 р. Козацька дипломатія в пошуках надійного союзника. Підготовка Польщі до остаточного розгрому революційної армії і встановлення влади над усією Україною.

Наступ польсько-шляхетських військ на початку 1651 р. Бої під Красним і Вінницею. Іван Богун. Битва під Берестечком. Успішний наступ литовських військ на Україну й захоплення Києва. Піднесення народної боротьби проти загарбників. Білоцерківський договір 1651 р. та його наслідки.

Опір народу виконанню умов Білоцерківського договору в 1652 р. Відмова населення коритися польським панам. Відходи на Слобожанщину. Підготовка козацьких полковників до самостійних дій проти польських військ і посилення опозиції Богдану Хмельницькому.

Активізація пошуків союзників козацькою дипломатією.

Батозька битва 22–23 травня 1652 р. й ліквідація умов Білоцерківського договору. Встановлення династичного союзу з Молдавією.

Воєнні дії в 1653 р. Наступ польсько-шляхетських військ на Правобережжі на початку 1653 р. Бій під Монастирищем. Відсіч ворожих вторгнень на початку 1653 р. Молдавські походи революційної армії в 1653 р. Успішні дії козацької армії в грудні 1653 р. на Поділлі. Жванецьке протистояння.

Дипломатія незалежної держави. Внутрішня та зовнішня політика гетьманського уряду. Зближення України з Росією.

Переяславська рада 8 січня 1654 р. Рішення про об'єднання України з Росією. Умови союзу. “Березневі статті”.

Тема 11. Соціально-економічні зміни в перші роки Національно-визвольної війни (1648–1654 рр.).

Зміни в економічному, соціальному та політичному становищі шляхти, формування її феодально-буржуазного статусу. Перетворення козацтва в привілейований стан суспільства.

Місце козацької старшини в соціальній структурі населення країни. Капіталістичний характер козацького господарства.

Посилення ролі православного духовенства в житті країни.

Соціально-економічні завоювання селянства: ліквідація кріпацтва, завоювання особистої свободи і права земельної власності. Передумови для капіталістичного розвитку господарства. Форми ренти. Розширення прав і привілеїв міщанства й купецтва.

Тема 12. Війна за незалежність молоді республіки (1654–1660 рр.).

Приведення українського населення до присяги на вірність царю.

Вступ російських військ у війну України з Польщею. Успіхи українсько-російських військ в Україні, Білорусії та Литві в 1654–1655 рр. Поширення влади українського гетьмана на білоруські землі.

Перші непорозуміння між Україною й Росією.

Відхід Росії від зобов'язань, взятих на Переяславській раді. Прагнення московського царя до союзу з Польщею і припинення воєнних дій. Вільненське перемир'я 1656 р.

Продовження Україною війни з Польщею власними силами. Пошуки Богданом Хмельницьким нових союзників, формування україно-трансільвансько-шведського союзу й загострення відносин із Росією. Поразка Польщі. Закордонний похід двадцятитисячного війська київського полковника Антона Ждановича. Крах антипольської коаліції. Смерть Богдана Хмельницького.

Гетьманування Івана Виговського (1657–1659 рр.). Спроба групи козацької старшини добитися незалежності України від Росії. Ставлення до цього Запорозької Січі. Роль царського уряду в дестабілізації обстановки в Україні. Розгром полку Мартина Пушкаря під Полтавою. Українсько-російська війна 1658–1659 рр. Гадяцька угода 1658 р. та її наслідки. Битва під Конотопом 1659 р. та нищівна поразка царської армії.

Виступи козацької старшини проти Івана Виговського. Початок громадянської війни в Україні. Падіння уряду Івана Виговського.

Обрання гетьманом Юрія Хмельницького (1659–1663 рр.). Переяславські статті 1659 р. Обмеження прав України та реакція на нього козацької старшини.

Розкол України на два військові табори. Слободищенський трактат 1660 р.

Тема 13. Проти Польщі з Росією, проти Росії з Польщею. Руїна (1660–1676 рр.).

Відхід Правобережної України до Польщі. Останні спроби силою домогтися незалежності Лівобережної України від Росії в 1660–1663 рр.

Боротьба за гетьманську булаву на Лівобережжі. Наказний гетьман Яким Сомко (1660–1663 рр.). Чорна рада в Ніжині й обрання гетьманом Лівобережної України Івана Брюховецького (1663–1668 рр.). Популістська проросійська політика гетьмана Івана Брюховецького. Московські статті 1665 р. і подальше обмеження прав України.

Гетьманування Павла Тетері на Правобережжі (1663–1665 рр.). Остання спроба правобережної старшини спільно з Польщею звільнити Лівобережну Україну від російських гарнізонів. Розгром запорозькими козаками на чолі з кошовим отаманом Іваном Сірком перекопської орди (грудень 1663 р.) і крах польсько-татарської коаліції. Антипольське народне повстання на Правобережжі Івана Сулимки (1664–1665 рр.).

Боротьба гетьмана Петра Дорошенка за відновлення незалежної Української держави (1665–1676 рр.). Остаточний відхід Росії від зобов'язань 1654 р. і укладення Андрусівського перемир'я з Польщею 1667 р. Повстання 1667 р. на Лівобережжі й повалення проросійського уряду Івана Брюховецького. Петро Дорошенко – гетьман Правобережної і Лівобережної України. Протурецька орієнтація Петра Дорошенка: причини та наслідки. Боротьба Петра Дорошенка зі ставлеником Польщі – гетьманом Михайлом Ханенком (1669–1674 рр.). Підтримка Кримським ханством і Запорозькою Січчю претендента на гетьманську булаву – Петра Суховія (літо 1669 р.). Недалекоглядна політика Запорозької Січі щодо Петра Дорошенка та втрата останньої реальної можливості вибороти об'єднану суверенну державу.

Гетьманування Дем'яна Многогрішного (1667–1672 рр.). Глухівські статті 1669 р. і поступки московського царя Україні. Намагання відновити колишні права України. Загострення відносин із Росією. Арешт і заслання. Обрання гетьманом Івана Самойловича (1672–1687 рр.). Походи російсько-українських військ на Правобережну Україну в 1674–1676 рр. Падіння уряду Петра Дорошенка.

Тема 14. Відсіч турецько-татарської агресії й боротьба за визволення південних українських земель в останній чверті XVII ст.

Наступ Туреччини і Криму на правобережні землі в першій половині 70-х рр. XVII ст. Поразка Польщі у війні з Туреччиною. Бучацький мирний договір 1672 р. Позиція Петра Дорошенка. Масове переселення населення Правобережної України на Лівобережжя і Слобожанщину.

Відсіч першого Чигиринського походу турецької армії 1677 р.: Юрій Хмельницький – ставленник Туреччини. Героїчна оборона Чигирин. Участь Запорозької Січі у воєнних діях. Відступ турецької армії.

Другий Чигиринський похід турецької армії 1678 р. Героїчна оборона Чигирин. Дії запорозьких козаків. Підготовка Києва до оборони. Відступ російсько-української армії.

Останнє гетьманування Юрія Хмельницького на Правобережжі (1677–1681 рр.).

Передача Росією частини українських земель Туреччині за умовами Бахчисарайського мирного договору 1681 р.

Уступка Росією українських земель Польщі за Трактатом про “Вічний мир” 1686 р.

Опір патріотичних сил України розчленуванню країни. Спроба відновлення козацького устрою на Правобережній Україні в другій половині 80-х – 90-х рр. XVII ст. Семен Палій. Спроби України і Росії відвоювати південноукраїнські землі у 1680-х рр. Усунення з гетьманства Івана Самойловича. Обрання Івана Мазепи гетьманом (1687–1708). Коломацькі статті 1687 р.

Акція Петра Іваненка (Петрика). Підписання Запорозькою Січчю антиросійського договору з Кримським ханством (1692 р.). Перехід України й Росії в масований наступ на Кримське ханство у 1690-х рр. Дніпровсько-азовські походи. Зміцнення позицій Росії на українських землях. Будівництво фортець.

Тема 15. Державний устрій і соціально-економічний розвиток України у другій половині XVII ст.

Стабілізація військово-адміністративного устрою Лівобережної України. Специфічні риси полково-сотенного устрою Слобідської України. Збереження самобутнього устрою Запорізької Січі у другій половині XVII ст. Судова система: генеральний, полковий, ратушний та магістратський суди. Наступ царизму на державний устрій Лівобережної України: створення Малоросійського приказу, зміцнення системи воєводського правління. Зміна адміністративно-політичного устрою західноукраїнських земель у складі іноземних держав. Причини, основні тенденції й напрямки міграції українського населення.

Російський уряд – опора відродження феодального землеволодіння в Гетьманщині. Монополізація царем функцій верховного власника українських земель. Привласнення старшиною, шляхтою та духовенством земельних угідь. Еволюція феодальних форм землеволодіння. Поступове позбавлення селян права власності на землю.

Елементи буржуазних відносин у сільському господарстві, промисловості та торгівлі: дрібнотоварне виробництво, капіталістичні мануфактури, договірні відносини.

Еволюція соціальної структури населення. Формування козацької старшини. Українська шляхта: права, привілеї й місце в суспільстві. Наступ на права та привілеї козацтва. Еволюція соціальних груп селянства. Початок “повторного закріпачення”. Боротьба міщанства за свої права. Українське духовенство. Нові соціальні групи населення. Підпорядкування Київської митрополії Московському патріархату.

Тема 16. Культура другої половини XVII ст.

Загальна характеристика духовного життя. Освіта і друкарство. Київська колегія. Видатні громадсько-релігійні діячі й педагоги. Лазар Баранович, Іоаникій Галятовський, Інокентій Гізель, Стефан Яворський, Феодосій Сафонович. Львівський університет. Наука. Історичні твори. Літопис Самовидця. Київський “Синопис”. Розвиток літератури. Театр. Усна народна творчість. Музичне мистецтво. Микола Дилецький.

Архітектура й образотворче мистецтво. Початок переходу української інтелігенції до Московії. Фольклор. Література. Мова. Театр. Музика. Данило Туптало, Іван Величковський. Суспільно-політична думка.

Тема 17. Україна на початку XVIII ст.

Внутрішня й зовнішня політика Івана Мазепи. Взаємини Івана Мазепи з російським урядом. Північна війна й Україна. Перехід Івана Мазепи на сторону Карла XII.

Обрання на гетьманство Пилипа Орлика. Прутський похід та Прутський договір 1711 р. Конституція Пилипа Орлика. Пилип Орлик і його прихильники в Європі.

Запорізька Січ у подіях 1709 р. Олешківська Січ.

Тема 18. Соціально-економічний розвиток Лівобережжя та Слобожанщини.

Становище сільського господарства. Зростання старшинського землеволодіння (рангове та приватне). Становище селян. Розвиток міст. Зміни в організації виробництва. Цехи, промисли, мануфактури. Розвиток торгівлі. Найважливіші торгові центри. Формування капіталістичного укладу.

Універсал Кирила Розумовського 1760 р. і царський указ 1783 р. Юридичне оформлення кріпосного права в Лівобережній Україні. Зрівняння українських поміщиків у правах із російським дворянством.

Тема 19. Політичне становище українських земель у XVIII ст.

Обмеження та ліквідація автономії України.

Гетьманування Івана Скоропадського. Павло Полуботок. Малоросійська колегія. Заходи царизму по обмеженню автономії України. Данило Апостол. “Решительные пункты”.

Повернення козаків і заснування Нової Січі, її адміністративний та військовий устрій. Новосіченський ретраншемент. Українська лінія. Нова Сербія. Слов’яно-Сербія.

Правління гетьманського уряду (1734–1750 рр.). Спроба кодифікації права.

Адміністративний і військовий устрій Лівобережної України та Слобожанщини. Гетьманування Кирила Розумовського. Ліквідація гетьманства на Лівобережжі й утворення Малоросійської колегії. Діяльність Петра Румянцева. Проведення перепису населення у 1765–1769 рр. Ліквідація козацьких полків у Слобідській Україні. Остаточна ліквідація царизмом автономного устрою й козацького війська у 70–80-х рр. XVIII ст. Утворення намісництв і губерній.

Задунайська Січ. Банатська Січ. Бузьке козацьке військо Переселення на Кубань. Утворення Чорноморського козацтва.

Тема 20. Становище Правобережжя та західноукраїнських земель у XVIII ст.

Відновлення влади Речі Посполитої на Правобережній Україні. Народна колонізація південно-східного регіону Правобережної України. Адміністративно-політичний устрій. Відбудова міст. Становище сільського господарства. Типи феодальних маєтків.

Закарпаття під владою угорських феодалів.

Становище Північної Буковини під владою Молдавського князівства.

Тема 21. Народні рухи XVIII ст.

Повстання Семена Палія. Початок гайдамацького руху. Гайдамацькі виступи 50-х – початку 60-х рр. XVIII ст. Коліївщина. Максим Залізняк. Іван Гонта. “Волинська тривога”. Рух опришків. Олекса Довбуш.

Тема 22. Вхідження Північного Причорномор’я та Бессарабії до складу Російської імперії у XVIII – на початку XIX ст.

Російсько-турецька війна 1735–1739 рр. Белградський мирний договір. Російсько-турецька війна 1768–1774 рр. Кючук-Кайнарджийський мир. Російсько-турецька війна 1787–1791 рр. Ясський мирний договір. Російсько-турецька війна 1806–1812 рр. Бухарестський мирний договір. Заселення, адміністративно-територіальний устрій, господарчий розвиток Північного Причорномор’я та Приазов’я. Заснування нових міст.

Тема 23. Вхідження Правобережної України в склад Російської імперії у XVIII ст.

Інкorporація західноукраїнських земель до складу Австрійської імперії.

Три поділи Польщі (1772, 1793, 1795). Приєднання Правобережної України до Росії, Галичини Буковини до Австрії. Політичне становище та адміністративний устрій. Реформи Марії-Терезії та Йосипа II в західноукраїнських землях.

Тема 24. Культура України у XVIII ст.

Розвиток освіти і друкарства. Становище Київської академії. Колегіуми Чернігова, Харкова, Переяслава. Львівський університет. Книговидавнича справа й політика царського уряду. Наукові знання. Розвиток медицини, математики, філософії. Феофан Прокопович. Григорій Сковорода. Козацько-старшинські літописи Самовидця, Григорія Граб'янки, Самійла Величка. Стиль бароко та ранній класицизм. Живопис (Григорій Левицький, Володимир Боровиковський та ін). Архітектура (Іван Григорович-Барський, Степан Ковнір та ін). Музика (Артемій Ведель, Максим Березовський, Дмитро Бортнянський).

РОЗДІЛ IV. УКРАЇНА У МОДЕРНИЙ ЧАС (XIX ст. – 1914 р.)

Тема 1. Політичне становище та соціально-економічний розвиток українських земель у складі Російської імперії в першій половині XIX ст.

Наслідки політико-адміністративних впроваджень: уніфікація адміністративної системи. Засилля російського чиновництва. Чисельність населення. Посилення гноблення народних мас. Закріпачення селян Південної України (1796 р.).

Україна у війні 1812 р. Французької імперії проти Російської: Україна в планах Наполеона. Ставлення населення України до вторгнення французької армії в межі Російської імперії. Воєнні дії на території України. Українці в партизанських загонах. Вплив війни на соціальну психологію українського населення.

Насадження військових поселень. Миколаївська реакція. Посилення гніту царизму в Україні. Участь України в російсько-турецьких війнах 1806–1812 рр. та 1828–1829 рр. Українське козацтво після зруйнування Запорізької Січі.

Розвиток капіталістичних відносин і посилення розкладу феодально-кріпосницької системи. Зменшення кількості поміщицьких і зростання чисельності державних селян: стихійне зменшення кількості кріпаків. Уніфікація царизмом вільних груп сільського населення. Суперечливий характер сільського господарства: розширення посівних площ, занепад господарств селян і поміщиків центральних районів. Погіршення становища державних селян. Криза виробничих відносин між поміщиками і селянами.

Переростання середньовічної промисловості в індустріальну: занепад старого виробництва. Проникнення купецького капіталу у виробництво. Зародження національного машинобудування та інших галузей промисловості й засобів торгівлі. Початок технічної революції.

Торгівля: торги, ярмарки, базари. Тенденція до перетворення України в сировинний придаток Росії. Формування національного ринку.

Дальше формування буржуазії та робітництва: джерела формування буржуазії. Характер її відносин із працівниками та соціальний склад буржуазії. Соціальне джерело формування робітництва. Одноденні, сезонні та постійні робітники. Чисельність і національний склад робітників.

Формування національної інтелігенції: одержання інтелектуалами окремого соціального статусу. Формування кадрів інтелігенції. Її соціальна позиція.

Тема 2. Політизація українського національного руху в першій половині XIX ст.

Опозиційність масонських лож. Створення й діяльність масонських лож в Одесі, Києві, Полтаві та інших містах. Діяльність декабристів в Україні: причини виникнення декабристського руху. Діяльність декабристських організацій “Залізні персні”, “Союз

порятунку”, “Союз благоденства”, “Південне товариство”, “Північне товариство”. Повстання в Петербурзі і в Україні.

Політичний гурток у Харкові й політизоване вільнодумство в Ніжинській гімназії: декабристські ідеї в діяльності політичного гуртка харківської інтелігенції 1826–1827 рр. Поширення волелюбних ідей у Ніжинській гімназії.

Спроби об'єднання польського та українського визвольних рухів у 1830-х рр. польський визвольний рух. Польське визвольне повстання 1830 р., його цілі і плани щодо України. Повстанський рух на Поділлі в березні-травні 1831 р. Повстання на Волині у квітні-травні 1831 р. Виступ у травні-червні 1831 р. польської шляхти на Житомирщині. Придушення польського повстання та його наслідки.

Кирило-Мефодіївське товариство: причини пожвавлення національного руху. Створення товариства і його склад. Зміст програмних документів “Статут” і “Книга буття українського народу” (“Закон божий”). Діяльність товариства та його розгром.

Тема 3. Українська культура першої половини XIX ст.

Етапи формування української національної свідомості. Становлення українознавства як науки. Причини відродження. Історична заслуга української інтелігенції у відновленні національної свідомості народу. Роль історичних, етнографічних, фольклорних та інших праць у пробудженні свідомості людей.

Формування наукових центрів в українознавстві: складання місцевих, регіональних і національного центру українознавства.

Популяризація України у творах російських та україноросійських літераторів: Олександра Пушкіна, Федора Глінки, Костянтина Рилєєва, Микола Гнедича, Миколи Гоголя.

Реакційна політика російського та австрійського урядів в галузі освіти й культури. Освіта в Україні. Початкова й середня школа. Вища освіта.

Стан природничих і точних наук. Гуманітарні науки. Розвиток історичної думки. Дмитро Бантиш-Каменський. Микола Маркевич.

Становлення нової української літератури. Іван Котляревський. Тарас Шевченко. Маркіян Шашкевич. Яків Головацький. Іван Вагилевич. Олександр Духнович.

Книговидавнича справа. Усна народна творчість. Кобзарі. Зародження професійного українського театру. Музика. Образотворче мистецтво. Живопис. Скульптура. Архітектура.

Традиційна побутова культура і звичаї.

Тема 4. Відміна кріпацтва та демократичні реформи другої половини XIX ст.

Україна в Кримській війні 1853–1856 рр. Причини й початок війни. Бомбардування Одеси. Висадка союзницьких військ у Криму восени 1853 р. й початок облоги Севастополя. Оборона Севастополя. Героїзм і мужність захисників. Воєнна експедиція ворожого флоту в Азовське море у травні 1855 р. Погіршення становища українського населення. Припинення оборони Севастополя й умови Паризького мирного договору 1856 р.

Відміна кріпацтва: причини. Підготовка проведення реформи та боротьба різних політичних сил у її ході. Основні положення царського маніфесту від 19 лютого 1861 р. і “Загального положення”. Особливості реформи щодо різних соціальних груп селянства.

Проведення реформи 1861 р. у життя: звільнення кріпаків і вплив реформи на становище удільних, державних та інших селян. Зміни в політико-правовому становищі селянства: залежність селянина від громади. Створення в 1861 р. волосного устрою, нерівноправність у ньому різних людей. Фізичні розправи над селянами. Обмеження в праці, сімейній самостійності. Буржуазні реформи 60–70-х рр. XIX ст. Земська реформа 1864 р. Судова реформа 1864 р. Реформування освіти за “Положенням про народні школи” 1864 р. Реформа вищої школи 1868 р. Міська реформа 1870 р. Військова реформа 1874 р.

Тема 5. Соціально-економічний розвиток Наддніпрянської України

у другій половині XIX ст.

Розвиток капіталізму в сільському господарстві. Аграрні відносини. Залишки кріпосництва. Поміщицьке землеволодіння. Поєднання відробіткової й капіталістичної систем господарювання. Розвиток капіталістичного землеробства та тваринництва. Сільськогосподарська спеціалізація районів. Зміни в соціальній структурі селянства. Застосування машин у сільськогосподарському виробництві. Поширення вільнонайманої праці. Два шляхи розвитку капіталізму в сільському господарстві.

Становище селянства після реформи. Конфлікти між селянами й поміщиками: соціальні конфлікти на селі при здійсненні реформи 1861 р. Хвилювання селян у 1870-х рр. Селянські виступи у 80-х – 90-х рр. XIX ст.

Розвиток капіталістичної промисловості. Створення великої машинної, фабрично-заводської індустрії. Перетворення Донбасу в основний район вугледобутку Російської імперії. Розробка залізних, марганцевих та інших руд, а також ртуті, солі, соди тощо. Становлення металургійної та металообробної індустрії: будівництво металургійних заводів і нарощування виплавки чавуну, сталі та продукції з них. Розвиток машинобудування: будівництво машинобудівних заводів. Транспортне машинобудування. Капіталізація харчової промисловості та легкої промисловості. Розвиток цукрової, борошномельної і винокурної галузей. Становище в легкій промисловості.

Розвиток залізничного та іншого транспорту: створення й розширення залізничної мережі. Річковий транспорт. Морський транспорт. Гужовий транспорт. Розвиток міст: чисельність міст і їхнього населення.

Особливості торгівлі: розвиток кредитної і банківської систем. Структура внутрішньої торгівлі. Масове вивезення товарів у Росію й пограбування природних багатств України. Зовнішня торгівля.

Економічні й соціальні наслідки розвитку капіталізму. Утвердження капіталістичного способу виробництва. Формування промислового пролетаріату та буржуазії. Загострення класових суперечностей. Становище робітників. Розвиток робітничого руху в Україні.

Міграція українського населення в межах Російської імперії: причини міграцій. Переселення українців у Північне Причорномор'я, Поволжя, Північний Кавказ, Казахстан, Середню Азію. Освоєння українцями Сибіру й Далекого Сходу. “Зелений клин”. Кількість переселенців.

Тема 6. Процес становлення та консолідації української нації.

Територія, населена українцями, чисельність та етнічний склад населення України. Роль робітничого класу, селянства та української буржуазії в соціальній структурі народонаселення та економіці України. Роль української інтелігенції в піднесенні національної свідомості українського народу.

Поява узагальнюючих праць, присвячених історії, етнографії, фольклору України: Михайла Грушевського, Пантелеймона Куліша, Якова Головацького, Михайла Драгоманова, Павла Чубинського та інших.

Формування української літературної мови. Створення наукових мовознавчих праць та навчальних посібників з історії і граматики української мови: Олександра Потебні, Павла Житецького, Алатангела Кримського та інших. Класична українська художня література: Іван Нечуй-Левицький, Панас Мирний, Іван Франко, Михайло Коцюбинський, Леся Українка та інші.

Роль економіки в процесі консолідації української нації.

Тема 7. Суспільно-політичний і національний рух у Наддніпрянській Україні у другій половині XIX ст.

Місце української громади Петербурга в загальногромадівському русі. Журнал “Основа”. Склад української громади Петербурга та її діяльність. Заснування й напрями роботи журналу “Основа”(1861–1862 рр.).

Перший етап громадівського руху (рубіж 50–60-х – друга половина 60-х рр. XIX ст.): початок громадівського руху. “Хлопомани”. Арешт братів Тадея і Осипа Рильських, Павла Чубинського та інших громадівців. Валуєвський циркуляр 1863 р. про переслідування української мови. Спад громадівського руху.

Другий етап громадівського руху (кінець 1860-х – початок 1890-х рр.): відновлення й характер громадівського руху. Участь громадівців у відкритті Колегії Павла Галагана, створенні історичного товариства Нестора-літописця, відкритті Південно-Західного відділу Російського географічного товариства та в інших громадсько-політичних акціях. Діяльність Михайла Драгоманова. Заборона українського слова Емським указом 1876 р. Переслідування громадівців.

Активізація студентського руху в 1890-х рр.: створення й діяльність “Братства тарасівців”. Діяльність українських студентських громад у другій половині 1890-х рр.

Опозиційна діяльність земств: опозиційна діяльність чернігівських земців до 1878 р. Земська опозиція у 1880-х рр.

Народницький рух у 1871–1878 рр.: гуртки “чайківців”. “Ходіння в народ”. Діяльність “Землі і волі”. Діяльність “південних бунтарів” та “чигиринська змова” 1877 р. Перехід землевольців до політичного терору та масовий наступ на них.

Рух радикалів-демократів (народників) в 1879–1889 рр.: розпад організації “Земля і воля” на “Народну волю” та “Чорний переділ”. Діяльність народовольських організацій. Діяльність чорнопредільських організацій.

Зв’язки громадівських і народницьких організацій: співпраця громадівців і народників Києва, Одеси, Єлисаветграда, Харкова та інших міст.

Поширення марксизму і зародження соціал-демократизму: поширення в Україні праць Карла Маркса і Фрідріха Енгельса. Створення та роль групи “Визволення праці” в поширенні марксистської літератури. Соціал-демократичні гуртки в Києві, Одесі, Харкові та інших містах. Їхні програмні цілі й діяльність.

Тема 8. Західноукраїнські землі в XIX ст.

Територія, населення, адміністративний устрій західноукраїнських земель. Соціально-економічна політика Австрійської монархії. Стан економіки. Посилення соціального й національного гноблення народних мас. Селянських рух у Галичині й на Буковині. Виступи селянства у Закарпатті. Національно-духовне піднесення на західноукраїнських землях: пробудження серед західноукраїнської інтелігенції інтересу до національної історії та мови. Діяльність Івана Могильницького, Дениса Зубрицького. “Руська трійця”.

Політизація західноукраїнського національно-визвольного руху під час революції 1848 р.: вимога 19 квітня львівських українців до австрійського цісаря. Створення 2 травня Руської ради, місцевих рад та їх завдання. Діяльність польської Ради Народової. Створення 23 квітня Руського собору та його завдання. Слов’янський з’їзд у Празі. Представництво українського населення в першому австрійському парламенті. Створення “Галицько-Руської матиці”. Перехід реакції в наступ проти революційних здобутків 1848 р. Селянський рух.

Еволюція державного устрою Австрійської імперії: скасування конституції 1849 р. Становище Галичини в складі Австрійської імперії до 1860-х років. Становище Галичини згідно “Федеративної конституції” 1860 р. Державний устрій імперії за Конституцією 1867 р. та місце в ній Галичини.

Економічне становище Галичини, Буковини й Закарпаття: відміна панщини, зміни в землеволодінні, землеробстві, робочій силі. Промислова відсталість Західної України.

Соціальні конфлікти: страйки друкарів Львова в 1870 р. і 1871 р. та робітників швейних майстерень. Страйк нафтовиків у 1884 р. та інші виступи. Селянські виступи. Віча – як форма боротьби селян за економічні й політичні права.

Трудова еміграція українців на американський континент: переселення українців у Бразилію, Аргентину, Уругвай, Венесуелу та інші країни Латинської Америки. Українські емігранти в США й Канаді. Чисельність і заняття переселенців в Америці.

Тема 9. Розвиток української культури в другій половині XIX ст.

Освітній рух народних мас: антиукраїнська політика царизму в галузі освіти й культури. Відкриття народними масами недільних шкіл, інших навчальних закладів. Вимоги впровадження української мови, нових методів викладання, розширення програм. Початкова освіта: "Положення про початкові народні училища" та система шкільної й позашкільної освіти. Середня і вища освіта. Природничі та суспільні науки. Література: Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш, Марко Вовчок, Іван Нечуй-Левицький та ін. Драматургія й театр. Золота доба українського реалістичного театру (80–90-ті рр. XIX ст.). Музична культура. Творчість Миколи Лисенка. Розвиток реалістичних тенденцій в українському образотворчому мистецтві. Народна творчість, побут і звичаї.

РОЗДІЛ V. УКРАЇНА У НОВІТНІЙ ЧАС (XX – початок XXI ст.)

Тема 1. Соціально-економічне становище українських земель у складі Росії на початку XX ст.

Монополії в промисловості й у банківській справі. Економічна криза 1900–1903 рр. Місце економіки України в загальноросійській та європейській економіці. Робітничі страйки 1903 р. Масові селянські виступи. Земсько-ліберальна опозиція царизму. Загальноросійські та національні партії в Україні.

Тема 2. Українська політична думка початку XX ст. Політичні партії та організації в Україні.

Громадсько-політичний рух в Україні на початку XX століття. Утворення перших політичних організацій і партій у Галичині та Наддніпрянській Україні. Ідеологічне розмежування в середовищі українського громадсько-політичного руху. РУП, "Самостійна Україна" Миколи Міхновського – перший друкований програмовий документ Революційної Української Партії. Утворення – УНП (1902 р.); УСДРП (1904 р.) та інших політичних партій. Просвіта та кооперативний рух в Україні.

Тема 3. Наддніпрянська Україна в демократичній революції 1905–1907 рр.

Причини, характер, рушійні сили революції 1905–1907 рр. Початок революційних подій. Повстання на панцернику "Потьомкін". Збройні виступи в Харкові, Олександрівську, Донбасі. Селянські заворушення та страйки сільськогосподарських робітників.

Піднесення українського національного руху. Утворення та діяльність національних партій у роки революції. Виникнення україномовної преси. "Просвіти" в українському громадському русі. Українська парламентська група та Українська думська громада в Державній Думі Росії.

Спад революції та розгортання репресій в Україні. Значення демократичної революції 1905–1907 рр.

Тема 4. Україна в Першій світовій війні.

Українське питання в міжнародних відносинах передвоєнного часу. Причини війни та її початок. Військові дії на території України 1914–1915 рр. Українські січові стрільці. Національно-визвольний рух у роки Першої світової війни. Повсякденне життя в умовах війни. Виникнення нових українських громадських організацій і партій та їх ставлення до війни. Антивоєнний рух українського населення. Згорання військових дій. Участь української делегації в міжнародних мирних переговорах. Брестський мир 9 лютого 1918 р.

Тема 5. Демократична революція 1917 р. в Наддніпрянській Україні.

Піднесення громадсько-політичного руху в Наддніпрянській Україні. Програми та цілі національних і загальноросійських політичних партій. Утворення представницьких органів.

Тема 6. Соціальна політика Центральної Ради, її зовнішні зв'язки, боротьба за національну державність на початку ХХ ст.

Організація Центральної Ради, її соціальна база та політична програма. Національні політичні партії в Центральній Раді.

Всеукраїнський Національний Конгрес – прийняття курсу на автономію України. Перший Універсал Центральної Ради. Всеукраїнські з'їзди: селянські, робітничий та ін. Утворення Генерального секретаріату 15 червня 1917 р. Другий Універсал Центральної Ради.

Поглиблення економічної кризи й погіршення становища населення влітку та восени 1917 р. Більшовицький переворот у Петрограді.

Третій Універсал Центральної Ради. Проголошення УНР. Підсумки виборів до Всеросійських Установчих зборів в Україні. Боротьба більшовиків за владу. Виникнення в Україні радянського уряду. Виторгнення більшовицьких військ в Україну. Четвертий Універсал Центральної Ради. Прийняття Конституції УНР.

Участь представників Центральної Ради в мирних переговорах у Брест-Литовську. Підписання мирного договору з Німеччиною 9 лютого 1918 р. Міжнародні зв'язки УНР.

Падіння Центральної Ради. Здобутки і втрати в розбудові української державності за доби Центральної Ради.

Тема 7. Українська Держава П. Скоропадського. Внутрішня політика, зовнішньополітичний курс, національно-культурна політика гетьманського уряду

Державний переворот в Україні 29 квітня 1918 р. Ставлення до перевороту українських політичних партій та громадських організацій. Українська Держава П. Скоропадського. Організація державної влади “Грамота до всього українського народу” й “Закони про тимчасовий державний устрій України” гетьмана П. Скоропадського. Утворення гетьманського уряду (Рада Міністрів) та його склад. Внутрішня політика гетьманської влади.

Шляхи вирішення аграрного питання, робітниче питання, військове будівництво, національно-культурна політика урядів Павла Скоропадського. Окупаційна німецька влада в Україні. Повстанський селянський рух 1918 р. Боротьба проти режиму П. Скоропадського. П. Скоропадський і опозиційні сили. Утворення УНДС.

Зовнішня політика уряду П. Скоропадського. Відносини з Німеччиною, радянською Росією, країнами колишньої Російської імперії. Українська держава в системі міждержавних європейських відносин.

Організація Директорії 13 листопада 1918 р. Військове повстання проти гетьманату та його повалення.

Тема 8. УНР у період Директорії та боротьби за українську державність

Перехід влади до Директорії. Перша декларація Директорії 26 грудня 1918 р. Відновлення Української Народної Республіки. Проголошення злуки УНР та ЗУНР. Організація уряду Директорії – Ради Міністрів. Органи державної влади в губерніях та повітах. Трудовий конгрес. Трудові ради.

Стан економіки. Земельна політика та земельне законодавство. Політика щодо робітників. Військові сили Директорії. Отаманщина. Директорія й українські політичні партії. Національна політика. Утворення української автономної православної церкви (УАПЦ).

Зовнішня політика Директорії. Директорія й Радянська Росія. Оголошення війни Радянській Росії 16 січня 1919 р. Директорія й Антанта. Встановлення дипломатичних відносин Директорії з країнами Європи. Наступ радянських військ проти військових сил Директорії. Утворення 4 січня 1919 р. рішенням Реввійськради РРФСР Українського фронту на чолі з Володимиром Антоновичем-Овсієнком. Наступ українських повстанських дивізій на Київському та Харківському напрямках. Військові дії на Правобережній Україні.

Селянський повстанський рух як історичний феномен. Керівники повстанців Нестор Махно, Никифор Григор'єв, Данило Терпило (Зелений).

Зайняття України військами Денікіна. Політика Денікіна. Боротьба проти окупації. Поразка військ Директорії.

Тема 9. Етапи встановлення Радянської влади в Україні (1917–1920 рр.).

Економічна політика більшовиків.

Перший Всеукраїнський з'їзд Рад і боротьба за владу в Україні. Проголошення радянської влади в Україні. Обрання ЦВК. Створення першого радянського уряду Юхима Медведєва. Формування місцевої влади. Перші кроки в запровадженні терористичного режиму. Державне запровадження робітничого контролю. Початок націоналізації промисловості. Націоналізація банків, залізниць. Створення органів управління промисловістю та сільським господарством. Стан продовольчої справи. Аграрна політика радянської влади.

Радянська влада в Україні наприкінці 1918 – у першій половині 1919 рр. Радянське державне будівництво. Відновлення центральних і місцевих органів радянської влади. Ревкоми. Діяльність Тимчасового робітничо-селянського уряду України та Ради Народних Комісарів України. Третій з'їзд Рад України та його рішення. Прийняття першої Конституції УСРР.

Запровадження політики воєнного комунізму в Україні. Продовольча розкладка та її суть. Продзагони та їхня діяльність по вилученню хліба. Земельна політика. Наділення селян землею за зрівняльним принципом. Форсоване будівництво радгоспів. Централізація управління промисловістю. Формування командно-адміністративної системи в Україні. Адміністративне свавілля.

Масовий селянський повстанський рух: його ідеологія, течії. Селянське повстанство весною і влітку 1919 р. Головний повстанський штаб та Всеукраїнський революційний комітет керований УСДРП і УПСР. Виступ отамана Григор'єва. Махновщина та її оцінка в сучасній історіографії.

Утворення воєнно-політичного союзу радянських республік. Боротьба військ Червоної армії з Денікіним

Радянське державне й господарське будівництво в Україні в кінці 1919 – 1920 рр. Міжнародне і внутрішнє становище країни на початку 1920 р. Встановлення радянської державності в Україні та її повна підпорядкованість ЦК РКП (б). Резолюція ЦК РКП(б) “Про Радянську владу на Україні”. Продовження політики воєнного комунізму. Новий земельний закон 5 лютого 1920 р. Організація й початок діяльності комнезамів. Національно-культурне будівництво.

Радянсько-польська війна. Ризький мир. Розгром військ Врангеля в Криму. Ліквідація військ Директорії на Правобережжі.

Тема 10. УСРР у роки нової економічної політики (1921–1928 рр.).

Українська СРР після закінчення громадянської війни. Міжнародне становище України. Встановлення дипломатичних відносин з Туреччиною, Чехословаччиною, прибалтійськими країнами.

Внутрішнє становище країни. Розвал промисловості й сільського господарства. Паливна криза. Транспорт. Крах політики воєнного комунізму. Невдоволення селянства продрозверсткою. П'ятий Всеукраїнський з'їзд Рад.

Перехід до нової економічної політики. Ідеологія НЕПу. Особливості нової економічної політики в Україні. Відродження ринкових товарно-грошових відносин. Ліквідація системи главків в управлінні промисловістю. Трестування промисловості. Самоокупність підприємств. Грошова реформа. Оренда. Допуск приватного капіталу. Запровадження економічних методів управління.

Ідейна боротьба навколо НЕПу. Труднощі в проведенні нової економічної політики.

НЕП у сільському господарстві. Введення продовольчого податку. Кооперативне будівництво. Запровадження нового земельного законодавства. Розвиток індивідуального селянського господарства. Колгоспне й радгоспне будівництво.

Розгортання відбудови промисловості і транспорту. Перші успіхи НЕПу.

Промисловість та сільське господарство України в другій половині 1920-х рр. Причини згортання нової економічної політики та її наслідки.

Тема 11. Національно-культурна політика радянської влади у 1920 – 1930-х рр. в УСРР.

Боротьба з неписьменністю. Налагодження системи народної освіти. Розвиток загальноосвітньої школи. Наука і вища школа в Україні. Розвиток української літератури. Різноманітність літературних угруповань і течій. Академія наук УСРР. Підпорядкування науки контролю партійних і державних органів. Повернення М. Грушевського з еміграції і його праця в Академії Наук.

Проголошення українізації. Видатні діячі науки, освіти, культури: Дмитро Багалій, Олександр Богомолець, Сергій Єфремов, Дмитро Яворницький, Агатангел Кримський, Панас Саксаганський, Микола Садовський, Василь Еллан-Блакитний, Микола Зеров, Микола Куліш, Микола Хвильовий, Володимир Винниченко, Лесь Курбас, Олександр Богомазов, Іван Іжакевич та ін. Розвиток української мови та літератури. Український театр. Українізація “по-сталінськи”: мета та засоби проведення. Перебудова культурно-освітньої роботи. Клуби. Бібліотеки. Українська радянська періодика.

Націонал-комунізм в радянській Україні та його течії (“хвильовізм”, “шумськізм”, “волобуєвщина”).

Національно-культурне будівництво та національні меншини в Україні. Згортання українізації. Смерть Миколи Скрипника. Репресії проти діячів українізації. Розстріляне відродження.

Тема 12. Українська РСР в умовах утвердження тоталітарного ладу (1929–1938 рр.).

Суперечливість суспільно-політичного розвитку України. Посилення централізму, згортання демократії, підпорядкування Рад та громадських організацій диктатурі РКП(б). Формування командно-адміністративної системи, її основні риси. Створення бюрократичної владної піраміди на чолі із Й. Сталіним. Тоталітарний режим та його вплив на громадське життя. Масові політичні репресії: “Шахтинська справа”, “Справа СВУ” та ін.

Розгром української автокефальної церкви. Репресії проти священнослужителів. Соціальна незахищеність людини. Розгром національної культури. Обмеження прав національних республік. Теоретичне обґрунтування та функції репресій. Конституція УРСР 1937 р. Проголошення в Конституції принципів соціалістичної демократії, прав і свобод громадян та зведення їх нанівець на практиці. Загальна характеристика побудованого в УРСР на кінець 1930-х рр. суспільства.

Тема 9. Етапи встановлення Радянської влади в Україні (1917–1920 рр.). Економічна політика більшовиків.

Перший Всеукраїнський з'їзд Рад і боротьба за владу в Україні. Проголошення радянської влади в Україні. Обрання ЦВК. Створення першого радянського уряду Юхима Медведєва. Формування місцевої влади. Перші кроки в запровадженні терористичного режиму. Державне запровадження робітничого контролю. Початок націоналізації промисловості. Націоналізація банків, залізниць. Створення органів управління промисловістю та сільським господарством. Стан продовольчої справи. Аграрна політика радянської влади.

Радянська влада в Україні наприкінці 1918 – у першій половині 1919 рр. Радянське державне будівництво. Відновлення центральних і місцевих органів радянської влади. Ревкоми. Діяльність Тимчасового робітничо-селянського уряду України та Ради Народних

Комісарів України. Третій з'їзд Рад України та його рішення. Прийняття першої Конституції УСРР.

Запровадження політики воєнного комунізму в Україні. Продовольча розкладка та її суть. Продзагони та їхня діяльність по вилученню хліба. Земельна політика. Наділення селян землею за зрівняльним принципом. Форсоване будівництво радгоспів. Централізація управління промисловістю. Формування командно-адміністративної системи в Україні. Адміністративне свавілля.

Масовий селянський повстанський рух: його ідеологія, течії. Селянське повстанство весною і влітку 1919 р. Головний повстанський штаб та Всеукраїнський революційний комітет керований УСДРП і УПСР. Виступ отамана Григор'єва. Махновщина та її оцінка в сучасній історіографії.

Утворення воєнно-політичного союзу радянських республік. Боротьба військ Червоної армії з Денікіним

Радянське державне й господарське будівництво в Україні в кінці 1919 – 1920 рр. Міжнародне і внутрішнє становище країни на початку 1920 р. Встановлення радянської державності в Україні та її повна підпорядкованість ЦК РКП (б). Резолюція ЦК РКП(б) “Про Радянську владу на Україні”. Продовження політики воєнного комунізму. Новий земельний закон 5 лютого 1920 р. Організація й початок діяльності комнезамів. Національно-культурне будівництво.

Радянсько-польська війна. Ризький мир. Розгром військ Врангеля в Криму. Ліквідація військ Директорії на Правобережжі.

Тема 10. УСРР у роки нової економічної політики (1921–1928 рр.).

Українська СРР після закінчення громадянської війни. Міжнародне становище України. Встановлення дипломатичних відносин з Туреччиною, Чехословаччиною, прибалтійськими країнами.

Внутрішнє становище країни. Розвал промисловості й сільського господарства. Паливна криза. Транспорт. Крах політики воєнного комунізму. Невдоволення селянства продрозверсткою. П'ятий Всеукраїнський з'їзд Рад.

Перехід до нової економічної політики. Ідеологія НЕПу. Особливості нової економічної політики в Україні. Відродження ринкових товарно-грошових відносин. Ліквідація системи главків в управлінні промисловістю. Трестування промисловості. Самоокупність підприємств. Грошова реформа. Оренда. Допуск приватного капіталу. Запровадження економічних методів управління.

Ідейна боротьба навколо НЕПу. Труднощі в проведенні нової економічної політики.

НЕП у сільському господарстві. Введення продовольчого податку. Кооперативне будівництво. Запровадження нового земельного законодавства. Розвиток індивідуального селянського господарства. Колгоспне й радгоспне будівництво.

Розгортання відбудови промисловості і транспорту. Перші успіхи НЕПу.

Промисловість та сільське господарство України в другій половині 1920-х рр. Причини згортання нової економічної політики та її наслідки.

Тема 11. Національно-культурна політика радянської влади у 1920 – 1930-х рр. в УСРР.

Боротьба з неписьменністю. Налагодження системи народної освіти. Розвиток загальноосвітньої школи. Наука і вища школа в Україні. Розвиток української літератури. Різноманітність літературних угруповань і течій. Академія наук УСРР. Підпорядкування науки контролю партійних і державних органів. Повернення М. Грушевського з еміграції і його праця в Академії Наук.

Проголошення українізації. Видатні діячі науки, освіти, культури: Дмитро Багалій, Олександр Богомолець, Сергій Єфремов, Дмитро Яворницький, Агатангел Кримський, Панас Саксаганський, Микола Садовський, Василь Еллан-Блакитний, Микола Зеров,

Микола Куліш, Микола Хвильовий, Володимир Винниченко, Лесь Курбас, Олександр Богомазов, Іван Іжакевич та ін. Розвиток української мови та літератури. Український театр. Українізація “по-сталінськи”: мета та засоби проведення. Перебудова культурно-освітньої роботи. Клуби. Бібліотеки. Українська радянська періодика.

Націонал-комунізм в радянській Україні та його течії (“хвильовізм”, “шумськізм”, “волобуєвщина”).

Національно-культурне будівництво та національні меншини в Україні. Згорання українізації. Смерть Миколи Скрипника. Репресії проти діячів українізації. Розстріляне відродження.

Тема 12. Українська РСР в умовах утвердження тоталітарного ладу (1929–1938 рр.).

Суперечливість суспільно-політичного розвитку України. Посилення централізму, згорання демократії, підпорядкування Рад та громадських організацій диктатурі РКП(б). Формування командно-адміністративної системи, її основні риси. Створення бюрократичної владної піраміди на чолі із Й. Сталіним. Тоталітарний режим та його вплив на громадське життя. Масові політичні репресії: “Шахтинська справа”, “Справа СВУ” та ін.

Розгром української автокефальної церкви. Репресії проти священнослужителів. Соціальна незахищеність людини. Розгром національної культури. Обмеження прав національних республік. Теоретичне обґрунтування та функції репресій. Конституція УРСР 1937 р. Проголошення в Конституції принципів соціалістичної демократії, прав і свобод громадян та зведення їх нанівець на практиці. Загальна характеристика побудованого в УРСР на кінець 1930-х рр. суспільства.

Тема 18. УРСР у перше повоєнне десятиліття 1945–1955 рр.

Міжнародне становище України в повоєнний час. Завершення об’єднання українських земель у складі УРСР. Врегулювання територіальних питань між Україною й Польщею. Операція “Вісла” (1947 р.). Участь України в організації ООН. Створення й діяльність товариства культурних зв’язків із зарубіжними країнами.

Повоєнні п’ятирічки. Відбудова й реконструкція промисловості. Індустріалізація західних областей УРСР. Стан сільського господарства та заходи по його відбудові. Голод 1946–1947 рр. Заходи по відновленню матеріально-технічної бази сільського господарства. Підсумки відбудови сільського господарства.

Суперечливість суспільно-політичного життя в повоєнній Україні. Зміцнення командно-адміністративної системи. Микита Хрущов, Лазар Каганович, Леонід Мельников – провідники сталінського тоталітарного режиму в Україні.

Загострення політичної боротьби на західноукраїнських землях. ОУН-УПА й Радянська влада. Дії збройних формувань ОУН-УПА. Репресивні дії державних каральних органів. Депортація населення західних областей. Львівський церковний собор 1946 року. – ліквідація греко-католицької церкви.

Посилення репресій у другій половині 1940-х – на початку 1950-х рр. ”Жданівщина” в Україні. Постанови ЦК КП(б)У “Про перекручення і помилки у висвітленні історії української літератури в “Нарисі історії української літератури”, “Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук України” та ін. Розгром генетики, нападки на кібернетику, кампанія проти “космополітизму”.

Смерть Сталіна. Перші спроби подолання культу особи. Приєднання до України Криму в 1954 році.

Тема 19. УРСР у другій половині 1950-х – першій половині 1960-х рр.

Українська РСР у міжнародних відносинах. Посилення співробітництва УРСР із країнами Південної і Південно-Східної Європи. Участь України в діяльності ООН та інших міжнародних організацій. Суспільно-політичне життя. XX з’їзд КПРС про культ особи Сталіна. Непослідовність і незавершеність процесів демократизації суспільних відносин.

Збереження авторитарно-бюрократичної системи управління. Спроби реформ Микити Хрущова в промисловості й сільськогосподарському виробництві. Труднощі забезпечення населення УРСР продовольством. Жовтневий пленум ЦК КПРС. Усунення від влади Микити Хрущова. Прихід до влади Леоніда Брежнєва.

Зародження правозахисного руху. “Українська Робітничо-Селянська Спілка” та ін. дисидентські організації. Арешти дисидентів. Необхідність прискорення науково-технічного прогресу та його гальмування тоталітарною системою. Ставка на екстенсивний шлях розвитку економіки. Невиправдано велике розширення видобувних галузей, енергетики, військово-промислового комплексу. Відставання галузей, що працювали на добробут народу. Виснаження природних ресурсів України. Початок екологічної кризи. Підсумки розвитку промисловості у 1956–1965 рр. Бюрократичні експерименти адміністративно-командної системи на селі. Заборона особистих підсобних господарств колгоспників. Неперспективні села в Україні. Втручання у виробничі плани колгоспів. Ліквідація МТС. Підсумки розвитку сільського господарства УРСР у 1956–1965 рр.

Суперечливість і непослідовність розвитку культури. Активізація діяльності наукової та художньої інтелігенції. Поява “шістдесятників” та їхня діяльність в Україні.

Тема 20. Соціально-економічне становище УРСР в другій половині 1960-х – першій половині 1980-х рр.

Українська РСР на міжнародній арені. Участь українців у війні в Афганістані. Конфронтація з Заходом. УРСР в ООН і міжнародному русі. Зовнішньоекономічні, науково-технічні та культурні зв'язки УРСР. Наростання застійних явищ та негативних тенденцій розвитку економіки. Авторитарно-бюрократичні методи керівництва промисловістю й сільським господарством, наукою та культурою.

Лінія брежнєвського керівництва на реабілітацію Сталіна і сталінізму. Пропаганда теорій про “розвинутий соціалізм”, “нову історичну спільність – радянський народ”, вихваляння “радянського способу життя”.

Розробка та прийняття нової Конституції УРСР 1978 р. Декларативний характер Конституції. Національно-визвольний рух в Україні. Посилення ідеологічного тиску на життя українського суспільства. Активізація опозиційного руху в другій половині 1960-х – на початку 1970-х рр. В'ячеслав Чорновіл, Ліна Костенко, Василь Стус, Олесь Бердник, Петро Григоренко, Степан Хмара, Левко Лук'яненко.

Економічний розвиток УРСР. П'ятирічні плани. Спроба проведення економічної реформи 1965–1967 рр. Необхідність переходу до інтенсивних, ефективних методів господарювання, масового впровадження досягнень науково-технічного прогресу, докорінних структурних змін в економіці. Невдача реформи господарчого механізму 1979 р.

Нерівномірність розташування виробничих потужностей та непропорційність розвитку промисловості. Подальша мілітаризація економіки. Екологічна ситуація. Зниження темпів приросту промислової продукції. Розпорошення й нераціональне використання капітальних вкладень. Погіршення показників у роботі промисловості: зменшення фондівіддачі, падіння темпів росту продуктивності праці, погіршення якості продукції. Невиконання показників п'ятирічних планів.

Сільське господарство. Спроби вдосконалення організації виробництва, зміцнення матеріально-технічної бази сільського господарства. Створення міжколгоспних і агропромислових комплексів. Меліорація й хімізація сільського господарства та шкода від бездумного використання новітніх технологій виробництва.

Бюрократична система управління сільським господарством. Запустіння та розорення сіл. Провал у виконання Продовольчої програми в Україні. Кризова ситуація в головних галузях народного господарства на середину 1980-х рр. Соціальний розвиток. Зміна структури та чисельності населення УРСР. Зниження темпів приросту національного доходу. Зниження життєвого рівня населення.

Освіта, наука, культура. Суперечливі процеси у розвитку духовного життя українського суспільства. Вплив негативних факторів на розвиток культури. “Злиття націй” та гальмування розвитку національних мов і культур. Посилення русифікації в Україні. Вища школа, середні навчальні заклади. Підготовка спеціалістів для народного господарства вищої і середньої кваліфікації. Діяльність Академії наук УРСР. Вузівська наука. Розвиток художньої літератури. Мистецьке життя в Українській РСР.

Тема 21. УРСР у роки “перебудови” (друга половина 1980-х – початок 1990-х рр.)

Україна в міжнародних відносинах. Міжнародне економічне співробітництво. Розширення зв'язків УРСР із зарубіжними країнами та діаспорою. Участь України в міжнародних програмах, розв'язанні глобальних проблем сучасності.

Суспільне життя. Необхідність докорінної перебудови суспільства. Михайло Горбачов. Квітневий (1985 р.) Пленум ЦК КПРС. Проголошення курсу на перебудову та її основні напрямки. Обмеженість реформаційного курсу перебудови. Спроби реформ суспільної системи. Посилення суспільної активності населення в Україні. Критика тоталітаризму та викриття злочинів комуністичної системи. Мітинги й демонстрації.

Народження Народного Руху України та його перетворення в опозиційну КПРС силу. Перші кроки становлення багатопартійності. Перші кроки в демократизації суспільного життя й утворення нових політичних партій та громадських об'єднань. Реформа виборчої системи. Вибори до Верховної Ради УРСР.

Кризовий стан економіки. Чорнобильська катастрофа 1986 року. Її причина та наслідки. Пошуки виходу з економічної кризи. Прийняття законів про власність, про землю, про кооперацію, про індивідуальну трудову діяльність та ін. Закон “Про економічну самостійність Української РСР”. Перехід підприємств на господарський розрахунок і самофінансування. Нові форми організації трудової діяльності.

Стан сільського господарства. Курс на розвиток різних форм господарювання на селі. Загострення продовольчої проблеми. Сфера побутового обслуговування населення. Товарна криза. Ріст цін та інфляція. Падіння життєвого рівня населення. Стан розвитку освіти, науки та культури. Відсталість їх матеріального забезпечення та недостатній рівень розвитку. Стан шкільного навчання. Вища й середня школа. Галузева наука. Література й мистецтво. Повернення в літературу “репресованих” творів. Участь творчої інтелігенції в громадському житті. Культурно-освітня діяльність. Радіо, телебачення, преса.

Тема 22. Поглиблення кризи тоталітарного суспільства в СРСР.

Проголошення незалежної України 24 серпня 1991 р.

Посилення суспільної напруги в суспільстві влітку 1991 р. Прийняття Декларації про державний суверенітет України. Курс національно-демократичних сил на утвердження державної та економічної незалежності республіки.

Спроба серпневого 1991 р. перевороту в Москві та його наслідки для України.

Надзвичайна сесія Верховної Ради України 24 серпня 1991 р. Схвалення Акту проголошення незалежності України та його історичне значення. Україна – незалежна держава.

Тема 23. Україна на шляху розбудови незалежної держави (90-ті рр. XX –початок XXI ст.)

Всеукраїнський референдум та вибори президента України 1 грудня 1991 року. Леонід Кравчук. Денонсація договору 1922 року про утворення СРСР. Угода про Співдружність незалежних держав (СНД) 1991 року. Затвердження державної символіки України.

Створення правової бази розвитку України як незалежної держави. Зміцнення державних кордонів. Формування збройних сил, Служби безпеки України, митної служби. Запровадження національної грошової одиниці – гривні.

Прийняття Верховною Радою України нормативних актів щодо реформування економіки. Зниження темпів промислового і сільськогосподарського виробництва. Пошуки виходу з економічної кризи та сучасний стан економіки України.

Труднощі у процесах національно-культурного відродження, розвитку науки, освіти. Міжнародні відносини в Україні. Кримська автономія.

Багатопартійність в Україні. Головні політичні партії та політичні об'єднання, їхні платформи, участь у виборах до Верховної Ради України.

Прийняття Конституції України 1996 р. Політична реформа в Україні.

Концепція зовнішньої політики України. Її входження у світове співтовариство. Програма “Партнерство заради миру”. Участь у програмах Організації Об'єднаних Націй. Участь у миротворчих операціях.

Загострення політичної ситуації в Україні восени 2001 – навесні 2002 рр. Вибори Президента України у 2004 році. Віктор Ющенко, Віктор Янукович, Юлія Тимошенко. Зростання громадської активності населення України. Помаранчева «революція». Вибори до Верховної ради України 2007 року.

Соціально-економічне становище України 2007–2010 рр. Президентські вибори 2010 року. Політика уряду президента В. Януковича у 2010–2013 рр.

Тема 24. Революція Гідності та війна на сході України.

Євроінтеграційні процеси часів В. Януковича. Рішення Кабінету Міністрів України про призупинення процесу підготовки до підписання угоди про Асоціацію між Україною та Євросоюзом. Протестний рух активної молоді на Майдані Незалежності у Києві 21–30 листопада 2013 р. Силовий розгін мітингарів 30 листопада 2013 р. та радикалізація українського суспільства. Сутички правоохоронців і протестувальників на вулицях Києва. Формування активу протестного Майдану, перші вимоги. Сутички революційного активу Майдану та спецпризначенців із “Беркута” на вулиці Грушевського в Києві. Початок революційного руху в містах України. Реакція на події в Києві на заході та на сході держави.

Реакція європейських держав, США та Російської Федерації на події, що відбувалися в Києві наприкінці 2013 – на початку 2014 рр. Позиція лідерів Майдану та позиція перших осіб держави – В. Януковича, М. Азарова, В. Рибачака, С. Арбузова та інших.

Поява в засобах масової інформації терміну “революція гідності”. перші жертви революції – Сергій Нігоян, Михайло Жизневський, Роман Сенник та інші. Масові розстріли протестувальників на вулицях Києва. Небесна сотня. Реакція влади на криваві події в Києві. Відсторонення В. Януковича від влади 22 лютого 2014 р., втеча перших осіб держави за межі України. Формування нових органів влади.

Початок сепаратистського руху на сході України та в Криму. Окупація та анексія Криму Російською Федерацією. Реакція на цю подію з боку європейських держав та США, позиція ООН щодо анексії Криму Росією (Резолюція Генеральної Асамблеї ООН про підтримку територіальної цілісності України від 27 березня 2014 р.).

Спроба реалізації проекту так званої “русской весны” на сході України, захоплення приміщень органів влади та силових структур проросійськими активістами, спроба штурмів військових частин. Початок Антитерористичної операції. Російська агресія на сході України, початок гібридної війни. Реакція ООН, європейської спільноти та США на події на сході України. Іловайський котел, події в районі Дебальцево, героїчна оборона Луганського та Донецького аеропортів, героїзм кіборгів. Патріотичний та волонтерський рух в Україні. Спроба розв'язати військовий конфлікт на території України за сприяння міжнародних посередників. Діяльність Мінської четвірки.

Внутрішньополітичне життя країни у 2014–2021 рр.. Президентські та парламентські вибори 2014 року. Формування уряду на чолі з Арсенієм Яценюком. Відновлення курсу на євроінтеграцію. Початок реформ в Україні: плани, очікувані результати, хід, труднощі. Початок декомунізації в Україні. Декомунізація народна та бачення декомунізації Українським інститутом національної пам'яті. Урядова криза березня–квітня 2016 р.,

формування уряду на чолі з В. Гройсманом. Зовнішньополітичний курс України у 2016–2021 рр.. Хід реформ в Україні у 2016–2021 роках. Президентські вибори 2019 року.

Зовнішня та внутрішня політика Президента Володимира Зеленського у 2019–2020 рр. Проблема закінчення війни на Сході України. Парламентські вибори 2019 р.: передвиборна кампанія та результати вибору. Монобільшість “Слуги народу” у Верховній Раді. Уряд Олексія Гончарука та старі українські проблеми. Урядова криза 2020 р. Уряд Дениса Шмигала та його діяльність у 2020–2021 рр. Україна в умовах світової пандемії COVID-19. Весінній та зимовий локдаун і їхні наслідки для України. Діяльність опозиційних сил в Україні в роки президентства Володимира Зеленського. Наступ Володимира Зеленського на проросійські інформаційні ресурси в Україні. Військові дії на Сході України та діяльність української дипломатії на європейському і світовому рівнях.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Балушок В. «Давньоруська народність»: що насправді ховається за терміном? // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2011. Вип. 20. С. 72–83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uks_2011_20_7

Баран В. Д. Давні слов'яни / Серія «Україна крізь віки». Т. 3. К., 1998. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/966-7217-41-8/966-7217-41-8.pdf>

Баран В. Д., Баран Я. В. Історичні витоки українського народу. К., 2005. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Baran_Volodymyr/Istorychni_vytoky_ukrainskoho_narodu/

Баран В. К., Даниленко В. М. Україна в умовах системної кризи (1946–1980-і рр.) / Серія «Україна крізь віки». Т. 13. К., 1999. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/966-7217-24-8/966-7217-24-8.pdf>

Богущий Ю. П., Андрущенко В. П., Безвершук Ж. О., Новохатько Л. М. Українська культура в європейському контексті. К., 2007. URL: <http://elib.nplu.org/view.html?&id=2966>

Бойко О. Д. Історія України. Підручник. К., 2002–2016. Видання 2002 р. URL: <https://drive.google.com/file/d/0Vx6y5oX26y1dMDlBaEFaVzJiZVE/view>

Борисенко В. Й. Курс української історії. З найдавніших часів до XX століття. К., 1998. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Borysenko_Volodymyr/Kurs_ukrainskoi_istorii_Z_naidavnishykh_chasiv_do_XX_stolittia.pdf

Голобуцький В. Запорозьке козацтво. К., 1994. URL: <http://litopys.org.ua/holob/hol.htm>

Головко В., Якубова Л. Україна і виклики посттоталітарного транзиту (1990–2019). К., 2021. URL: https://akademperiodyka.org.ua/wp-content/uploads/Blook_UNI_1990-2019.pdf

Грабовський С., Ставряні С., Шкляр Л. Нариси з історії українського державотворення. К., 1995. URL: <http://lib.sale/ucheniy-politicheskikh-istoriya/narisi-istoriji-ukrajinskogo-derjavotvorenniya.html>

Грицак Я. Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX століття. К., 1996. URL: <http://uamoderna.com/biblioteka/hrytsak-naryse-istorii-ukrainy>

Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. К., 1991. URL: http://www.pseudology.org/Eneida/Grushevski_XhoTakiUrhainci2.pdf

Гуржій О. І. Українська козацька держава в другій половині XVII – XVIII ст.: кордони, населення, право. К., 1996. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Hurzhiy_Oleksandr/Ukrainska_kozatska_derzhava_v_druhii_polovyni_XVII_XVIII_st_kordony_naselennia_pravo.pdf

Залізник Л. Л. Ранньосередньовічна версія походження українців. Магістеріум. 2011. Випуск 45. Археологічні студії. С. 5–13. URL: <http://ru.calameo.com/read/005273712d5b243a86b26>

Іванова Л. Г., Іванченко Р. П. Громадівський рух 60-х рр. XIX ст. в Україні: проблеми, ідеологія. К., 1999. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Ivanchenko/Hromadivskyi_rukh_60kh_ri_XIX_st_v_Ukrani_problemy_ideolohiia/

Історія України: нове бачення: У 2-х т. / В. Ф. Верстюк, О. В. Гарань, В. М. Даниленко та ін.; Під ред. В. А. Смолія. Т. 2. К., 1996. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/5-319-01365-5/5-319-01365-5.pdf>

Історія України: нове бачення: У 2-х т. / О. І. Гуржій, Я. Д. Ісаєвич, М. Ф. Котляр, О. П. Моця та ін.; Під ред. В. А. Смолія. Т. 1. К., 1995. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/5-319-01336-1/5-319-01336-1.pdf>

Історія українського козацтва: Нариси: У 2 т. / Редкол.: В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. К., 2006. Т. 1. 2006. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/966-518-349-4/966-518-349-4.pdf>

Історія української культури / За загальною редакцією І. Крип'якевича. К., 1994. URL: <http://litopys.org.ua/krypcult/krcult.htm>

Історія української культури: У 5-ти т. Т. 2. Українська культура XIII – першої пол. XVII ст. / Александрович В. С. та ін. К., 2001. URL: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult2.htm>

Касьянов Г. Незгодні: Українська інтелігенція в русі опору 1960–1980-х років. К., 1995. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/5-325-00704-1/5-325-00704-1.pdf>

Кириченко Ю. Т. Концепції етногенезу українського народу в історичних інтерпретаціях // Гілея. 2016. Вип. 107. С. 125–128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2016_107_31

Кузьо Т. Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет / Перекл. з англ. А. Павлишина. К., 2018. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0014495>

Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1921–1939 рр.) / Серія “Україна крізь віки”. Т. 11. К., 1999. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/966-7217-48-5/966-7217-48-5.pdf>

Лекції з історії світової та вітчизняної культури / За ред. А. Яртися та В. Мельника. Львів, 2005. URL: <http://readbookz.com/books/210.html>

Литвин В. М. Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.) / Серія «Україна крізь віки». Т. 14. К., 2000. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Lytvyn_Volodymyr/Ukraina_na_mezhi_tysiacholit_1991_2000_rr.pdf

Макаров А. М. Світло українського бароко. К., 1994. URL: http://uartlib.org/downloads/BarokoLight_uartlib.org.pdf

Мельник Л. Г. Боротьба за українську державність (XVII ст.). К., 1995.

Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов / Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». К., 2001. URL: <http://litopys.org.ua/pivtorak/pivt.htm>

Політична історія України: Посіб. для студ. вищих навч. закл. / За ред. В. І. Танцюри. К., 2001. URL: <http://westudents.com.ua/knigi/235-polichna-storya-ukrani-tantsyura-v-.html>

Попович М. В. Нариси історії культури України. К., 1998. URL: <http://litopys.org.ua/popovych/narys.htm>

Попович М. В. Червоне століття. К., 2005. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/966-505-123-7/966-505-123-7.pdf>

Рубльов О. С., Ресніт О. П. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. / Серія «Україна крізь віки». Т. 10. К., 1999. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Rublov_Oleksandr/Ukrainski_vyzvolni_zmahannia_1917-1921_rr/

Русина О. В. Україна під татарами і Литвою / Серія «Україна крізь віки». Т. 6. К., 1998. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/966-7217-56-6/966-7217-56-6.pdf>

Сарбей В. Г. Національне відродження України / Серія “Україна крізь віки”. Т. 9. К., 1999. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/966-7217-11-6/966-7217-11-6.pdf>

Смолій В. А., Степанков В. С. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.) / Серія “Україна крізь віки”. Т. 7. К., 1999. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/966-7217-18-3/966-7217-18-3.pdf>

Толочко О. П., Толочко П. П. Київська Русь / Серія “Україна крізь віки”. Т. 4. К., 1998. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/966-7217-50-7/966-7217-50-7.pdf>

Хижняк З. І., Маньківський В. К. Історія Києво-Могилянської академії. К., 2003. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000716>

Шевчук В. П., Тараненко М. Г. Історія української державності: Курс лекц. К., 1999.

Шейко В. М., Тишевська Л. Г. Історія української культури: Навч. посібник. К., 2006. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/KONDOR/ISTORIA_Ukr_kul_2006.pdf

Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. К., 1997.

URL: <http://you-books.com/book/N-Yakovenko/Naris-istorii-Ukraini-z-najdavnishih-chasiv-do-kin>
Якубова Л. Д. Тенденції етнокультурного життя УСРР у контексті коренізації (1924–1935 рр.) // Український історичний журнал. 2006. № 2. С. 74–88. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2006/2/7.pdf>

Яневський Д. Б. Політичні системи України 1917–1920 рр. Спроби творення і причини поразки. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора історич. наук. К., 2008. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

Історія стародавнього світу та середніх віків

Староєгипетська цивілізація

Джерела, хронологія та періодизація староєгипетської історії. Природно-кліматичні умови. Етногенез та ментальність населення. Номова організація суспільства.

Політична історія Стародавнього Єгипту. Раннє та Стародавнє царство. Об'єднання Єгипту. Будівництво пірамід. Середнє царство й нашістя гіксосів. Перетворення Єгипту у "світову державу" в період Нового царства. Релігійно-політична реформа Аменхотепа IV (Ехнатона). Воєнна політика фараонів XIX династії. Рамзес II. Рамесіди, фіванська теократія. Лівійсько-саїські династії Пізнього царства. Особливості розвитку державної системи Єгипту. Централізація влади. Культ фараона. Система престолонаслідування. Адміністративний апарат: чаті (візир), царедворці, номархи. Судова система. Військо.

Соціально-економічний розвиток. Басейнова система іригації, іригаційне землеробство, ремісничє виробництво, торгівля (Нубія, країна Пунт, острови егейського моря). Своєрідність соціальної структури Єгипту: «царські люди», баку, іхуті.

Утворення й розквіт Афінської держави

Виникнення Афінського полісу. Поглиблення соціальних протиріч. Змова Кілона та закони Драконта. Реформи Солона та їхня роль у становленні афінської демократії. Заборона ендогенного рабства, свобода заповітів, тимократія. Утворення нових органів влади: еклесії, буле, гелієї. Тиранія Пісістрата: внутрішня й зовнішня політика. Закони Клісфена. Адміністративно-територіальна реформа. Тритії, філи, деми. Рада 500, стратеги. Остракізм. Розвиток Афінської держави при Периклі. Політична організація Афінської демократії. Афінська держава (архе).

Загальні закономірності й особливості розвитку елліністичних держав

Поняття «Еллінізму». Географічні і хронологічні межі існування елліністичних держав. Типи елліністичних держав, їхня характеристика.

Структура елліністичного суспільства: колоніальний характер, переорієнтація основних життєвих цінностей, домінування грецького побуту. Елліністичний Єгипет як новий тип держави. Поєднання монархічної й полісної системи. Зміни в господарстві та соціальній структурі. Зовнішня політика. Основні причини занепаду.

Греція і Македонія в період еллінізму. Причини економічного занепаду частини грецьких полісів. Нові лідери грецького світу. Завоювання елліністичних держав Парфією та Римом.

Державний лад ранньої Римської республіки

Римський поліс (цивітас). Державна система: народні збори, магістратури, сенат.

Види та функції народних зборів у республіканському Римі (куріатних, центуріатних, трибутних). Римські ординарні магістратури: консули, претори, цензори, народні трибуни, квестори, едили. Роль консулів у житті римського суспільства. Імперій.

Функції римських екстраординарних магістратур (триумвірів, децемвірів, диктатора).

Характерні риси сенату, його повноваження та роль в історії республіканського Риму. Соціальна структура римського суспільства. Громадяни, латини й союзники. Італійська федерація.

Становлення системи домінації

Діоклетіан і створення системи домінації як політичної системи.

Розподіл влади між августиами й цезарями. Нові риси державного управління. Політичні та військово-адміністративні реформи.

Діоцези та їхня роль у становленні унітарної держави. Монетна й податкова реформи, едикти про тверді ринкові ціни та заробітну плату.

Військова реформа: прикордонні та мобільні війська. Початок варваризації армії. Завершення реформи Константином. Розподіл Імперії на префектури. Бюрократичний апарат. Закріпачення станів.

Проблема виникнення феодальних відносин у Західній Європі (на франкських матеріалах VI–IX ст.)

«Велике переселення народів» і утворення варварських королівств на території Західної Римської імперії. Виникнення держави франків. Державне управління й посилення королівської влади. Господарське життя й соціальна структура франків за матеріалами «варварських правд». «Салічна» й «Ріпуарська» правди. «Варварські правди» як історичні джерела. Право й суд у варварському ранньофеодальному суспільстві. Початок розвитку феодалізму в історіографії.

Сутність і результати процесу феодалізації. Проблема генезису феодалізму в історичній науці. Військова реформа Карла Мартела та її наслідки. Франкська феодальна вотчина за матеріалами документів «Капітулярій про помістя» та «Сен-Жерменський поліптик». Політична історія Каролінгів. Виникнення імперії Карла Великого та її розпад.

Християнська католицька церква й культура в Західній Європі в середні віки

Основні ідеї раннього християнства. Розвиток християнського вчення в Західній Європі в епоху феодалізму. Виникнення католицької церкви. Посилення ролі римського папства. Церковні собори. Монастирі в системі католицької церкви. Клюнійський рух. Ідея теократії. Інвеститура. Боротьба церкви з ересями.

Відмінність середньовічної культури від античної. Особливості західноєвропейської середньовічної естетики. Мистецтво й література в системі середньовічної католицької церкви (архітектура і скульптура, живопис, музика, література). Світські напрямки в середньовічній західноєвропейській культурі (народний героїчний епос, лицарська література, міська культура).

Становлення Візантійської держави й особливості її історичного розвитку в IV–XI ст.

Виникнення Східної Римської (Візантійської) імперії. Державно-політична система й ідеологія Візантії. Вплив східних традицій на її ідеологічний устрій. Економіка й соціальна структура Візантії, її особливості. Фемна система. Внутрішня й зовнішня політика Візантії. Аграрний лад.

Тимчасове укріплення візантійської держави за Юстиніана I. Початок масового вторгнення слов'ян на Балканський півострів. Народні рухи. Іконоборча політика. Скорочення території Візантії в боротьбі з арабами і турками. Початок і особливості процесу феодалізації у Візантії. Візантія в період Македонської династії. Аграрний лад держави за даними «Землеробського закону». Феодали й основні категорії селянства.

Західноєвропейське середньовічне місто

Питання про походження середньовічних міст у різних напрямках історіографії. Основні передумови виникнення міст у середні віки. Функції й топографічна структура міст. Боротьба городян проти феодальних сеньйорів. Основні групи населення. Соціальні проблеми середньовічного міста. Середньовічні цехові корпорації, причини їх походження. Регламент і статuti середньовічних цехів. Боротьба за якість продукції. Учні й підмайстри.

Державний устрій в епоху середньовіччя

Становлення монархії, її функції. Форми державності: племінні князівства, королівства, імперії, республіки, монархії. Система престолонаслідування. Держава і церква. Сакралізація монархічної влади. Економічна основа феодальних держав. Феодальна роздробленість. Станова монархія. Становлення представницьких органів влади (кортеси, Генеральні штати, парламент, рейстаг, сейм). Заміна універсальних держав національними.

Формування судово-правової системи.

Нова і новітня сторія країн Європи і Америки

Великі географічні відкриття

Передумови Великих географічних відкриттів (політичні, релігійні, соціальні, технічні, наукові). Пошук нових шляхів на Схід. Відкриття португальців та іспанців. Плавання Васко да Гама, Колумба, Магеллана. Колонізація європейцями Америки, Азії, Африки. Становлення світового ринку. Пожвавлення морської торгівлі. Основні наслідки Великих географічних відкриттів. Наукове та економічне значення Великих географічних відкриттів. Перші колоніальні імперії. Боротьба європейських держав за колонізаційний розділ світу. Участь Іспанії, Португалії, Англії, Франції, Голландії у цьому процесі.

Культура країн Західної Європи епохи Відродження (XVI–XVII ст.)

Доба Відродження в європейській культурі. Характерні риси культури Відродження. Ідеологія гуманізму. Поява творчої інтелігенції.

Основні здобутки доби Відродження. Образотворче мистецтво й література в провідних західноєвропейських країнах: Німеччина, Італія, Іспанія, Англія, Франція. Діячі Відродження: Шекспір, Сервантес, Лопе де Вега, Веласкес, Мікеланджело, Рафаель, Дюрер, Рабле, Монтень, Леонардо да Вінчі, Рубенс, Рембрандт та ін.

Революція в галузі астрономії. Відкриття геліоцентричної системи. Внесок у розробку цієї системи Н. Коперника, Д. Бруно, Г. Галілея, І. Кеплера. Занепад схоластики. Розвиток наукового досвіду.

Нідерландська революція та її місце в становленні сучасного західного світу

Державно-політичний устрій Нідерландів у першій половині XVI ст. (політика, соціальна сфера, економіка, релігія). Нідерланди під владою Іспанії. Карл V і Філіп II. Маргарита Пермська та Антуан Гранвелла. Основні передумови революції. Причини та характер революції. Характеристика Вільгельма Оранського та Егмонта. Релігійна ситуація. Іконоборчий рух. Прибуття герцога Альби. Початок терору. Другий етап революції. Визволення північних провінцій. Змінення іспанської політики. Рекезенес. Початок третього етапу революції. Гентське умиротворення 1576 р. Арраська та Утрехтська унії 1579 р. Війна за незалежність Північних Нідерландів. Проголошення незалежності Республіки Об'єднаних провінцій. Вбивство В. Оранського. Невдача революції в центральних та південних областях, її причини. Політичний та економічний розвиток Об'єднаних провінцій у першій половині XVII ст.

Франція у XVI–XVII столітті

Формування французького абсолютизму в першій половині XVI ст. Внутрішня політика в першій половині XVI ст. Людовік XII, Франциск I, Генріх II. Основні причини Громадянських війн. Ворогуючі угруповання. Привід Основні етапи Громадянських (релігійних) війн. Створення гугенотського табору. Варфоломійська ніч. Прихід до влади Генріха Наварського Бурбона (Генріха IV). Нантський едикт. Відновлення народного господарства. Економічний курс Сюллі. Примирення з гугенотами.

Посилення французького абсолютизму. Його класичні риси. Державна діяльність кардинала Рішельє. Його відображення в літературі та історіографії. Внутрішня й зовнішня політика Франції за Людовіка XIII і Рішельє. Боротьба проти політичної опозиції. Остаточний розгром держави Гугенотів. Початок капіталістичного розвитку та колоніальної експансії Франції.

Війна за незалежність і утворення США

Соціально-економічний розвиток північноамериканських колоній до 70-х рр. XVIII ст. Зростання опозиційних і революційних настроїв у колоніях. Діячі американського Просвітництва – Бенджамін Франклін, Томас Джефферсон, Томас Пейн.

Війна за незалежність північноамериканських колоній 1775–1783 рр. Лоялісти – люди, лояльні до англійського короля та парламенту. Патріоти. Військова тактика Джорджа

Вашингтона. Прийняття конгресом «Декларації незалежності» 1776 р.

Перемінні успіхи у ході воєнних дій. Збройний нейтралітет Росії та його значення. Вступ у війну з Англією Франції, Іспанії, Голландії. Підписання мирного договору між Англією та США в 1783 р. Визнання США незалежною державою. Відміна рабства. Прийняття федеральної Конституції 1787 р. та її значення. «Білль про права». Президентство Дж. Вашингтона 1789–1797 рр.

Перша світова війна: причини, характер, основні кампанії, підсумки та наслідки війни

Причини та характер Першої світової війни. Претензії Німеччини на встановлення в Європі економічного та політичного панування. Загострення суперечностей між країнами Троїстого союзу та Антанти на початку ХХ століття. Сараєвське вбивство й липнева криза 1914 року. Початок Першої світової війни.

Плани та сили противників. «План Шліффена». Операції на Західному та Східному фронтах. Залучення до війни Туреччини. Хід війни у 1915–1916 рр. Вступ у війну Італії. Відносний успіх центральних держав на Східному фронті. Вступ у війну Болгарії. «21 вимога» до Китаю. Стратегічна ситуація в 1916 році. «Верденська м'ясорубка». Брусиловський прорив. Вступ у війну Румунії. Перелом у війні на користь Антанти. Посилення антивоєнних настроїв. Зондування можливостей укладання миру.

Військові дії у 1917 році. Початок необмеженої підводної війни з боку Німеччини. Вступ у війну США. Наступ Антанти на Західному фронті. Розпад Східного фронту. Вихід Росії з війни. «14 пунктів Вільсона». Наступ Німецьких військ навесні 1918 року. Битва на річці Марні. Контрнаступ Антанти. Вихід із війни союзників Німеччини. Поразка Німеччини у Першій світовій війні. Комп'єнське перемир'я. Причини поразки блоку Центральних держав у Першій світовій війні.

«Новий курс» президента Ф. Рузвельта в США

Загальна характеристика «Великої депресії»: причини, прояви, особливості. Антикризисні заходи адміністрації Г. Гувера. Ф.Д. Рузвельт – президент США. Концепція «Нового курсу». Кейнсіанство. «Сто днів Рузвельта». Реформи у сфері економіки та фінансів. Оздоровлення банківської сфери. Створення державного механізму регулювання економіки. «Кодекси чесної конкуренції». Політика в галузі сільського господарства: Допомога фермерам. Відміна «сухого закону». Початок виходу економіки із кризи.

Супротив «Новому курсу», відміна Верховним Судом США основних законодавчих актів «нового курсу».

Соціальна складова «Нового курсу». Боротьба з безробіттям. Політика у сфері трудових відносин. Створення федеральної системи соціального страхування. Закон Вагнера 1935 р. Підсумки та результати «Нового курсу» та його історичне значення.

Формування та діяльність антигітлерівської коаліції в роки Другої світової війни

Напад нацистської Німеччини на СРСР. Нова розстановка сил на міжнародній арені. Перспектива антифашистського консенсусу. Початок формування другої антигітлерівської коаліції. Угода про спільні дії у війні проти Німеччини між СРСР і Великою Британією 1941 р. Місія Гопкінса. «Атлантична хартія». Визначення цілей участі у війні країн антигітлерівської коаліції. Московська конференція 1941 р. Поширення на СРСР дії закону про ленд-ліз. Вступ у війну США. Декларація Об'єднаних Націй. Завершення формування антигітлерівської коаліції.

Суперечливість єдності антигітлерівської коаліції через принципові розбіжності військово-політичних доктрин країн-учасниць. Проблема «Другого фронту» у міжсоюзницьких стосунках 1941–1942 рр. Причини затягування союзниками відкриття «Другого фронту». Перехід стратегічної ініціативи у війні до країн антигітлерівської коаліції. Каїрська декларація. Тегеранська конференція 1943 року та її рішення.

Поглиблення кризи фашистського блоку. Відкриття «Другого фронту». Конференція в

Думбартон-Оксі. Обговорення воєнних питань на Кримській (Ялтинській) конференції. Зустріч на р. Ельбі. Беззастережна капітуляція Німеччини. Конференція в Сан-Франциско 1945 року. Створення ООН. Потсдамська конференція 1945 р. Вступ СРСР у війну проти Японії. Розгром мілітаристської Японії. Роль антигітлерівської коаліції в розгромі нацистської Німеччини та її союзників. Причини перемоги антигітлерівської коаліції в Другій світовій війні.

Холодна війна: причини, характер, наслідки та уроки

Становлення нового міжнародного світогляду по закінченні Другої світової війни. Поступовий перехід колишніх союзників по антигітлерівській коаліції від співробітництва до суперництва. Роль ідеологічного фактору в розв'язанні «холодної війни». Прояви експансіоністської зовнішньої політики з боку СРСР. Фултонська промова У. Черчилля. «Доктрина стримування». Початок глобального суперництва між Сходом та Заходом. Блокада Західного Берліна. Війна в Кореї. Розділ світу на військово-політичні угруповання. Перехід до біполярного світу.

Характер «холодної війни» та її основні складові. Політика «ядерного залякування». Роль фактору непередбачуваності результату ядерної війни. Зигзагоподібність та циклічність «холодної війни». Вплив «холодної війни» на світову політику та внутрішнє життя країн. Карибська криза 1962 року – реальна загроза ядерної війни.

Причини згорання «холодної війни». Прихід до влади в СРСР нового покоління керівництва. «Нове політичне мислення». Поліпшення радянсько-американських відносин у другій половині 80-х років. Міжнародні аспекти Кувейтської кризи. Розпад СРСР як наслідок «холодної війни». Перехід від біполярності до однополярності. Закінчення «холодної війни» та її уроки.

Франція в період П'ятої республіки. Шарль де Голль

Франції після закінчення Другої світової війни. Розвиток Франції в повоєнний період. «Тимчасовий режим». Прийняття нової Конституції.

Франція в роки Четвертої республіки. Особливості політичного розвитку. Економічний підйом. Соціальна політика за часів Четвертої республіки. Зовнішня політика Франції в 50 рр. ХХ ст. Декларація Р. Шумана та роль Франції в її реалізації. Розпад Французької колоніальної імперії. Війна в Індокитаї. Війна в Алжирі. Падіння четвертої республіки.

Встановлення П'ятої республіки. Конституція П'ятої Республіки. Пріоритети президента Франції Шарля де Голля у внутрішній і зовнішній політиці. Основні положення голлізму: державно-правова доктрина; економічна доктрина; соціальна доктрина; зовнішньополітична доктрина.

Німеччина в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

Післявоєнне становище Німеччини. Вплив «холодної війни» на долю Німеччини. Розкол Німеччини. Утворення ФРН і НДР.

Особливості соціально-економічної політики правоцентристів у 50–60 рр. «Економічне диво». «Доктрина соціального ринкового господарства». Становлення соціальної держави. Зміна становища ФРН у світі. Політика «послідовного атлантизму». Історичне примирення ФРН із Францією.

Прихід до влади коаліції СДПН-ВДПН. Соціально-економічна політика урядів В. Брандта та Г. Шмідта. Посилення державного регулювання економіки. Освоєння східноєвропейського ринку. Проблема політичного тероризму. Нові явища в політичному житті. «Нова східна політика» ФРН та її наслідки. Зміцнення міжнародного авторитету ФРН.

Повернення до влади правоцентристів. Заходи уряду Г. Коля по стимулюванню економіки. Початок структурної перебудови економіки. Економічний підйом 80-х років. Об'єднання Німеччини. Роль СРСР в об'єднанні Німеччини. Особливості входження території НДР до ФРН. Проблеми модернізації східних земель. Особливості соціально-економічної політики християнських демократів у 90-ті роки ХХ ст. Уряд Г. Шрьодера, його внутрішня та

зовнішня політика. Становище ФРН за перебування при владі А. Меркель.

Сполучені Штати Америки в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

Підсумки Другої світової війни для США. Зміцнення міжнародного статусу США в 1945–1960-х рр. Початок науково-технічної революції. «Справедливий курс» Г. Трумена. Маккартизм і його провал. Посилення американсько-радянських суперечностей. Внутрішня та зовнішня політика США у 60–70-х рр. «Ера демократів». Президент Дж. Кеннеді. Курс адміністрації Л. Джонсона. Масові рухи соціального протесту. Карибська криза. США у 80–90-х рр. ХХ ст. Внутрішньополітичні та зовнішньополітичні настанови США після 11 вересня 2001 р. США: економічне й геополітичне лідерство. США у 80–90-х рр. ХХ ст. Рейганівська модель державного управління. Перехід на позиції монетаризму. Сутність «рейганоміки». Економічна політика в період правління Дж. Буша і Б. Клінтона. Американсько-радянські зустрічі. Терористичний акт 11 вересня 2001 р. і його значення. Американсько-російські відносини. Антитерористична операція в Афганістані, війна з Іраком. Президентство Б. Обама. Президентство Д. Трампа.

Нова та новітня історія Азії та Африки

Індія у XVI–XIX ст. Зміст і наслідки перетворення Індії в колонію

Суспільно-політичний та соціально-економічний устрій імперії Великих Моголів. Аграрні відносини. Характеристика земельних відносин. Роль общини. Кастова система. Індійське місто, торгівля й ремесло. Початок британського завоювання. Роль Ост-Індійської компанії. Еволюція методів англійської колоніальної політики. Завоювання Бенгалії й подальше розширення англійських володінь.

Промислова революція в Англії й посилення колоніальної експансії. Організація управління Індією та еволюція Ост-Індійської компанії. Земельно-податкові перетворення англійців – введення систем заміндарі, райятварі, махалварі. Наслідки земельно-податкової системи. Перетворення Індії в ринок збуту та аграрно-сировинний придаток для економіки Англії. Становище індійського ремесла та торгівлі.

Національне повстання 1857–1859 рр. в Індії. Передумови повстання: соціально-економічні (земельно-податкові перетворення, використання як ринку збуту та сировинного додатку), політичні (зміна політики щодо князівств, посилення антианглійських настроїв у сипайській армії, народні рухи), ідеологічні. Хід повстання. Основні центри повстання. Причини поразки, значення, характер повстання 1857–1859 рр.

Індія в останню третину ХІХ ст. Створення Індійського Національного конгресу та його програма. Початок визвольного руху, його особливості.

Китай у XVI – на початку ХХ ст. Ліквідація монархії та встановлення республіки

Суспільно-політичний та соціально-економічний устрій Китаю у XVI ст. Цинська імперія у XVII–XVIII ст. Закриття Китаю та його наслідки. Причини та зовнішні прояви кризи традиційної східнодеспотичної системи Китаю наприкінці XVIII ст.

Промислова революція на Заході й намагання капіталістичних держав до нових колоніальних загарбань на Сході. Англія і Китай на початку ХІХ ст. Роль торгівлі опіумом і загострення внутрішньополітичного становища в Китаї. Англо-китайський конфлікт і Перша опіумна війна. Нанкінський договір 1842 р., та його значення. Наслідки насильницького відкриття Китаю.

Селянська війна тайпінів. Політичні та ідеологічні передумови війни. Характеристика вчення Хун Сюцюаня. Початок селянської війни та її рушійні сили. Проблема періодизації. Похід на Нанкін. Проголошення Тайпін Тяньго. “Земельна система небесної династії” – основний документ тайпінського руху, утопічність його ідей. Організація держави тайпінів. Втручання великих держав у внутрішні справи Китаю. Друга опіумна війна. Криза та поразка тайпінського руху. Характер, значення селянської війни тайпінів.

Соціально-економічний та суспільно-політичний розвиток Китаю в останню третину XIX ст. – на початок XX ст. Характеристика вчення Сунь Ятсена. Революція 1911–1913 рр. Ліквідація монархії та встановлення республіки.

Японія у XVI–XIX ст. Зміст і наслідки модернізації Японії в добу Мейдзи

Японія у XVI ст. Централізація країни. Утворення сьогунату Токугава.

Адміністративний устрій та політико-станова система сьогунату Токугава. Японія наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Насильницьке відкриття Японії та його наслідки. Криза токугавського режиму. Рух проти іноземців і сьогуната. Іноземна інтервенція. Характер і рушійні сили революційної боротьби. Імперська влада й сьогунат. Громадянська війна й ліквідація сьогунату. Реформи Мейдзі першого імперського уряду (економічна, політико-правова, адміністративна, у сфері освіти). Історіографія революції та перетворень Мейдзі.

Соціально-економічний та суспільно-політичний розвиток в останній третині XIX ст. Особливості японського капіталізму в результаті модернізації Мейдзі.

Індія другої половини XX – початку XXI ст.

Національно-визвольний рух в Індії після Другої світової війни. Індійський Національний конгрес та мусульманська ліга. План Маунтбеттена. Ставлення до англійської політики в індійському суспільстві. Поділ Британської Індії на два домініони за релігійною ознакою. Політичні та економічні наслідки розподілу. Прийняття конституції та проголошення Республіки Індія.

Діяльність уряду Дж. Неру. Програма конгресистського соціалізму. Концепція змішаної економіки та розвиток державного сектору. Співвідношення та протиріччя між державним сектором, великим приватним підприємством та традиційним дрібним укладом. Непослідовність аграрної політики. Зміст та наслідки здійснення соціальної політики. Проблема співвідношення центральної влади та штатів. Адміністративна реформа та створенні штатів за етнолінгвістичною ознакою. Наслідки реформи для розвитку внутрішньополітичної ситуації. Зовнішня політика Індії під час правління уряду Дж. Неру.

Коригування конгресистської політики наприкінці 1960-х рр. Спроба посилити державний сектор. Обмеження великого приватного капіталу. Загострення суспільно-політичної та економічної ситуації. Криза середини 1970-х рр. Прихід до влади першого коаліційного уряду Джаната-парті. Програма нового уряду. Ситуація в ІНК наприкінці 1970 – на початку 1980-х рр. Загострення внутрішньополітичних протиріч. Сепаратизм. Пенджабська проблема.

Зміна внутрішньої та зовнішньої політики конгресистського уряду Р. Ганді в середині 1980-х рр. Підсумки нової політики. Загострення суспільно-політичної ситуації внаслідок політики лібералізації економіки. Посилення індуїстського фундаменталізму та націоналізму. Характеристика основних течій у політичній системі Індії. Сучасний соціально-економічний та суспільно-політичний стан Індії. Зовнішня політика. Проблема ядерного статусу. Індійсько-пакистанські відносини.

Китай у другій половині XX – на початку XXI ст.

Военно-політична ситуація в Китаї на кінець Другої світової війни. Гоміндан та КПК. Ліквідація японської воєнної присутності. Початок переговорів КПК та Гоміндану. Плани великих держав щодо Китаю. Початок громадянської війни. Криза гомінданівського режиму. Програма КПК щодо майбутнього устрою Китаю. Проголошення КНР.

Формування тоталітарної системи. Конституція 1954 р. Роль КПК та військових у суспільно-політичній системі. Соціально-економічні перетворення в першій половині 1950-х рр.: кооперування, створення державного сектору. Радянсько-китайські відносини.

Зміна курсу КПК у внутрішній і зовнішній політиці наприкінці 1950-х років. Причини прийняття нової Генеральної лінії. «Великий стрибок», народні комуни. Провал стрибкового варіанту розвитку. Політика врегулювання. Ситуація в КПК на початку 1960-х років.

«Культурна революція» та її наслідки. Суспільно-політична та економічна ситуація в КНР на середину 1970-х років.

Причини переходу до політики реформ наприкінці 1970-х років. 3-й Пленум ЦК КПК II-го скликання та його значення. Концепція реформ. Ден Сяопіна. «Соціалізм із китайською специфікою». Початок реформ у сільському господарстві. Корективи сільськогосподарської політики наприкінці 1980-х років. Реформи у сфері промисловості. Зміна умов функціонування та управління державним сектором. Політика відчинених дверей. Особливі економічні зони. Політична ситуація під час проведення реформ. Проблема співвідношення політичної стабільності та багатопартійності. Сучасне внутрішньополітичне становище в КНР. Підсумки та значення політики реформ у Китаї.

Японія в другій половині XX – на початку XXI ст.

Наслідки Другої світової війни для Японії. Американська окупаційна адміністрація та її політика. Демократизація суспільно-політичного життя та формування багатопартійної системи. Розробка та прийняття Конституції. Аграрна реформа. Демоніполізація та демілітаризація економіки. Реформування соціальних відносин. Зміна американської окупаційної політики наприкінці 1940-х років. Обмеження політичної діяльності, відмова від декартелізації. Зміст та значення плану економічної стабілізації. Підготовка та підписання Сан-Франциського мирного договору, японсько-американських військово-політичних угод.

Економічний розвиток Японії у 1950–1960 рр. Причини та зовнішні прояви японського економічного дива. Галузеве регулювання економіки. Зміна економічної моделі та принципів державного регулювання економіки 1970 – першої половини 1980-х років. Економічна ситуація та економічна модель 1990-х років. Місце та роль Японії в сучасній світовій економіці.

Суспільно-політичний розвиток Японії. Еволюція партійної системи. ЛДПЯ. Політична криза початку 1990-х років. Коаліційні уряди та спроби реформування партійно-політичної системи. Розвиток робітничого й демократичного рухів. Антивоєнний рух. Ситуація в профспілковому русі.

Основні засади японської зовнішньої політики. Етапи розвитку та основні концепції зовнішньої політики Японії. Тенденція розвитку на світове лідерство в зовнішній політиці Японії 1990-х років. Проблема північних територій зовнішньої політики Японії.

Ісламська революція 1978–1979 рр. в Ірані

Соціально-економічний розвиток Ірану в 1960–1970 рр. Особливості індустріалізації. Посилення ролі державного сектору. Роль та місце в економіці великого фінансово-промислового підприємництва. Залежність економіки від експорту нафти. Аграрний розвиток. Процес урбанізації та його наслідки.

Дискусія щодо соціально-економічних передумов революції. Політичні передумови (криза влади, посилення репресивних методів, масові антиурядові виступи). Причини та особливості антишахської позиції духовенства. Аятола Хомейні. Розробка програми ісламської революції. Хід революції. Основні течії в революційному таборі. Посилення ролі духовенства. Створення Ісламської Революційної ради та тимчасового революційного уряду. Завершальні події революції. Характер та значення революції.

Становлення теократичного режиму. Політична боротьба духовенства, ліберально-реформаторської та лівої течії після перемоги революції. Проголошення Ісламської республіки Іран (ІРІ). Прийняття конституції ІРІ. Економічний зміст теократичного режиму. Створення ісламських економічних фондів та їх діяльність. Політика «експорту ісламської революції». Ірансько-іракська війна 1980–1989 рр. та її вплив на внутрішній розвиток Ірану. Економічна криза кінця 1980-х – початку 90-х років та пошуки виходу з неї. Протистояння фундаменталістів та поміркованих серед шіїтського духовенства. Економічне, внутрішньо та зовнішньополітичне становище Ірану наприкінці XX – на початку XXI ст.

Криза та розпад колоніальної системи.

Країни Азії та Африки на кінець ХХ – початок ХХІ ст.

Територіально-політичний розподіл афро-азійського світу на початку новітньої доби. Передумови та зовнішні прояви кризи колоніальної системи між двома світовими війнами. Розпад колоніальної системи після Другої світової війни. Економічні (соціально-економічні зміни в колоніях внаслідок колоніальної експлуатації, глобальні зміни у світовій економіці) та політичні передумови (зміна міжнародної ситуації, послаблення старих колоніальних держав, розвиток національно-визвольних рухів) деколонізації. Зміна ставлення до колоніалізму в громадській думці, на рівні міжнародних організацій.

Послідовність і особливості ліквідації основних колоніальних систем. Сучасні стосунки колишніх метрополій та колоній. Формування нової системи залежності в умовах однополюсного світу.

Близькосхідна проблема: виникнення, еволюція, сучасний стан

Характеристика рівнів та основних складових близькосхідного конфлікту. Палестинська проблема як основа Близькосхідного конфлікту. Виникнення та етапи розвитку палестинської проблеми. Ситуація на Близькому Сході наприкінці ХІХ ст. Палестина в складі Османської імперії. Палестина в роки Першої світової війни. “Декларація Бальфура“. Сіонізм і арабський націоналізм. Етапи єврейської імміграції до Палестини. Проблема близького Сходу на Паризькій мирній конференції та конференції в Сан-Ремо.

Палестина в умовах британського мандату. Загострення арабсько-єврейських протиріч. Криза британського мандату. Резолюція 181 ГА ООН. Припинення мандату та утворення двох держав на території Палестини. Реакція арабів на факт утворення Ізраїлю. Арабсько-ізраїльські війни 1948–1949, 1967, 1973 рр., їх територіальні та воєнно-політичні наслідки. Кемп-Девідські угоди між Єгиптом та Ізраїлем та їх вплив на проблему.

Початок врегулювання близькосхідного конфлікту. Зміна ситуації у світі, на регіональному рівні наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. Початок переговорів. Підписання Декларації щодо принципів палестинського самоврядування. Реалізація домовленостей. Нормалізація відносин між Ізраїлем і Йорданією. Вбивство І. Рабіна. Прихід до влади в Ізраїлі правоконсервативного уряду. Посилення протиріч та ролі релігійних екстремістів у палестинському рухові опору. Вибори палестинської адміністрації. Зміна уряду в Ізраїлі в травні 1999 р. Програма врегулювання близькосхідного конфлікту Е. Барака. Політика уряду А. Шарона. Загострення конфлікту початку ХХІ ст.

Рекомендована література

Балух В.О., Коцур В.П. Культура ранньомодерної Європи: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Харків : Фоліо, 2017. 704 с.

Всесвітня історія ХХ – початку ХХІ ст. Навчальний посібник: курс лекцій / Г.Л. Гладка, В.О. Дрібниця. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2012. 336 с.

Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки на початку ХХІ ст.: навч. посіб. Кам’янець-Подільський: Кам’янець-Подільський нац. ун-т, 2015. 284 с.

Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки. 1918–1945: Підручник для студ. вищ. навч. закл. Вид. 2-е, доп., перероб. К. : Слово, 2008. 624 с.

Головченко В. І., Рубель В. А. Нова історія Азії та Африки: колоніальний Схід (кінець ХІХ – друга третина ХХ ст.): навч. посіб. Київ: Либідь, 2010. 520 с.

Гончар Б.М., Козицький М.Ю., Мордінцев В.М., Слюсаренко А.Г. Всесвітня історія. Навч. посіб. 2-ге вид, вип. і доп. К.: Знання, 2002. 565 с.

Іваницька О.П. Новітня історія країн Європи та Америки (1918–1945): навч. посіб. К.: Слово, 2001. 624 с.

Іваницька О.П. Новітня історія країн Європи та Америки (1945–2013): навч. посіб. К.: Слово, 2014. 1056 с.

Історія західних і південних слов’ян (з давніх часів до ХХ ст.): Курс лекцій / В. Яровий та ін. К.: Либідь, 2001. 628 с.

- Козицький А.М. Новітня історія Азії та Африки. Львів: Афіша, 2004. 430 с.
- Крижанівський О.П. Історія Стародавнього Сходу: підруч. для студ. іст. спец. вищ. навч. закл. К. : Либідь, 2009. 590 с.
- Крижановська О.О., Крижанівський О.П. Історія середніх віків. Вступ до історії західноєвропейського Середньовіччя. Курс лекцій. К.: Либідь, 2004. 368 с.
- Нова історія країн Європи та США (1870–1918): підруч. для студ. вищ. навч. закл. К. : Київ. нац. ун-т, 2008. 414 с.
- Нова історія країн Західної Європи й Північної Америки, XVII – 60-ті роки XIX століття: підруч. для студентів ВНЗ. К.: Київ. нац. ун-т, 2013. 735 с.
- Озимчук О.Б. Історія Стародавньої Греції та Риму в термінах, іменах та назвах: навч. посіб. Рівне : ПП ДМ, 2012. 220 с.
- Орлова Т.В. Всесвітня історія. Історія цивілізацій: навч. посіб. К.: Знання, 2012. 446 с.
- Орлова Т.В. Історія сучасного світу : навч. посіб. для студ. ВНЗ. К.: Знання, 2006. 551 с.
- Рубель В.А. Нова історія Азії та Африки: Постсередньовічний Схід (XVIII – друга половина XIX ст.). Київ: Либідь, 2007. 560 с.
- Сич О.І. Світ в другій половині XX – на початку XXI: основні тенденції політичного та соціально-економічного розвитку: навч. посіб. Чернівці: Наші книги, 2010. 200 с.

ПРОГРАМА ДО КВАЛІФІКАЦІЙНОГО ЕКЗАМЕНУ З ІСТОРІОГРАФІЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Тема 1. Вступ до курсу “Історіографія історії України”

Предмет, метод, теоретичні основи і завдання історіографії історії України. Місце історіографії в системі історичних наук. Види історичних досліджень. Наукова база історіографії. Монографія, статті, нариси. Неопубліковані праці вчених, переписка істориків, архівні матеріали. Періодизація історіографії України. Джерела.

Тема 2. Літописання Давньої Русі

Зародження історичних знань на території України. Функції історичних знань. Відомості про події на території України в джерелах до X ст. н.е. (Геродот, Страбон, Прокопій Кесарійський). Візантійські та арабські історики про історію слов'ян.

Початок літописання в Київській Русі. Літописи – основна форма письмової фіксації історичних знань. Світогляд літописців. Візантійські впливи. Джерела літописання та відбору матеріалу. Літописні зводи. “Літопис Руський”. Походження слов'ян. Термін “Україна”. Формування схеми походження Русі. Київський літопис. Галицько-Волинський літопис. Зміни в структурі викладу матеріалу. “Слово о полку Ігоревім”.

Тема 3. Історичні знання в українських землях періоду Литви та Польщі

Литовські, або західно-руські літописи. Супрасальський список. Список Биховця. Короткий Київський літопис. Синодики або Помянники. Історичне минуле України за Баркулабівським, Густинським, Львівським літописами, Літописцем Волині і України. Щоденники, мемуари, подорожні записки. Історія України в іноземній історіографії.

Тема 4. Українські літописи XVII – першої половини XVIII століть

Загальна характеристика. Нові риси у висвітленні історії України. Хроніки. “Хроніка з літописців стародавніх” Ф.Сафоновича – спроба нарису національної історії. “Синопис” перша історична друкована праця з історії України. Джерела написання. Схема викладу матеріалу. Монастирське літописання другої половини XVII ст. та його занепад. Козацько-старшинські літописи: “Літопис Самовидця”, літопис Г. Грабянки, літопис С. Величка. Їх концепція. Поняття “Україна”, “український народ”. Зміни в ставленні до джерел.

Українська історіографія другої половини XVII–XVIII ст. П. Симоновський. С. Лукомський. О. Рігельман “Літописне повісткування про Малоросію, її народи і козаків”. Мемуарна література XVII ст. “Діаруш” та “Щоденник” М. Ханенка. “Щоденник” Я.Марковича. Філософія та історична наука: взаємозближення та взаємозбагачення. Г.Сковорода. Історія і література.

Історія України в працях російських вчених.

Історія України в закордонній історіографії.

Тема 5. Історична наука в Україні кінця XVIII – початку XIX ст.

Загальна характеристика історичних досліджень цього періоду. “Історія Русів” та її місце в українській історіографії. Створення Харківського університету – центру історичної науки в Україні. Викладання історії в учбових закладах. Перші періодичні історичні видання в Україні. Систематичні курси історії України. Я. та О. Марковичі. Д. Бантиш-Каменський. “Істрія Малоросії” М. Маркевича. Історичні праці О. Бодянського. І. Срезневський, як історик України. “Запорожская старина. Одеське товариство історії і древностей. А.Скальковський. Розвиток етнографічних досліджень і їх зв'язок з історіографією.

Тема 6. Дослідження історії України в середині та другій половині XIX ст.

Стан, теоретичні засади, організація історичних досліджень. Відкриття Київського університету св. Володимира. Історичні погляди М. Максимовича. Погляди М. Костомарова на історичний процес України. Історичні погляди П. Куліша. Літературний процес в Україні і розвиток української історії. Історія України в творчості Т. Шевченка. Організація історичних досліджень з історії України. “Київська старовина”. Місце В. Антоновича в історичній науці України. Київська історична школа. Заснування Новоросійського університету. Діяльність історичних товариств. Історичні погляди М. Драгоманова, І. Франка. Історія України в російській та закордонній історіографії.

Тема 7. Історичні погляди Михайла Грушевського

М. Грушевський. Створення концепції історичного процесу України. “Історія України-Руси”. Історична школа М. Грушевського. Видавнича та організаторська діяльність М. Грушевського.

Наукове товариство ім. Т. Шевченка.

Тема 8. Історична наука в Україні на початку ХХ століття

Харківська історична школа. Д. Багалій. Київська історична школа. В. Іконніков. Львівська історична школа. Університетська історична наука в Україні. Наукові товариства, об’єднання краєзнавців, археографічні комісії. Проблеми історії України в дослідженнях М. Василенка, В. Моздолевського, М. Слабченка. Д. Дорошенко. М. Аркас – автор першої популярної праці з історії України.

Марксизм та історія України.

Художня література й історичний процес в Україні.

Історія України в російській та закордонній історіографії.

Тема 9. Історична наука в Україні в часи відродження Української держави

Створення Академії Наук, Центрального Архіву. Бібліотечна справа. Історична освіта в Україні. Перші зібрання урядових актів та законодавства Української Центральної Ради. Розвиток архівної справи в УНР. Академія наук. В. Вернадський.

Історична публіцистика в Україні. Перші праці істориків. М. Грушевський: «Хто такі українці і чого вони хочуть», «На порозі Нової України».

Тема 10. Історична наука в Українській РСР

Радянізація української історичної науки. Методологічні основи історичних марксистсько-ленінських досліджень. Ліквідація. Створення нових наукових установ. ВУАН. Реорганізація вищої освіти. Історична періодика. Підручники. Нова тематика історичних досліджень: історико-партійна наука. Партійне керівництво розвитком історичної науки. Утвердження сталінізму в історичній науці. Розгром історичної науки в Україні. “Історія ВКП(б). Короткий курс”.

Історична наука в Західній Україні. Наукове товариство ім. Т. Шевченка. І. Крип’якевич В. Кордуба. Історична наука в Україні в 1939–1945 рр.

Політичні зміни після смерті Й. Сталіна. Міфологізація української історії з нагоди 300-річчя “воз’єднання” України з Росією. Хрущовська відлига і розвиток історичної науки в УРСР. Історична наука в Україні в 70-х – середині 80-х рр.

Закордонні центри по вивченню історії України.

Тема 11. Історична наука в незалежній Україні

Стан історичних досліджень на рубежі 80–90-х рр. ХХ ст. Напрямки реорганізації історичних досліджень. Ліквідація “білих плям”. “Стресова історія”. “Націоналізація історії”. Публікація праць істориків діаспори в Україні.

Нові підходи до висвітлення історії України. Цивілізаційна історія, модернізаційна історія. Діяльність наукових установ.

Історія України в діаспорі та країнах Заходу.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Джерела:

1. Літопис руський / пер. з давньорус. Л.Є. Махновця; Відп. ред. О.В. Мишанич. Київ: Дніпро, 1989. 591 с.
2. Полное собрание русских летописей. СПб., 1889. Т.16; 1907. Т.17.
3. Староруські Київський і Галицько-Волинські літописи. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Nevidomyi_Avtor/Litopys_Ruskyi_Halytsko-Volynskyi_litopys/
4. Величко С. Літопис. Київ: Дніпро, 1991. 371 с.
5. Гійом Левассер де Боплан. Опис України. Київ: Наукова думка, 1990. 256 с. URL: <http://litopys.org.ua/boplan/>
6. Літопис Гадяцького полковника Григорія Граб'янки. Київ: Знання, 1992. 143 с. URL: [\(http://litopys.kiev.ua/\)](http://litopys.kiev.ua/)
7. Літопис Самовидця. Київ: Наукова думка, 1971. 189 с.

Основна:

1. Академічні й доакадемічні образи української історіографії: Колективна монографія / відп. ред. та керівник авт. колективу О. Удод. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2012. 720 с.
2. Водотика С.Г. Історична наука УСРР 1920-х рр.: соціополітичні, організаційні та концептуальні основи функціонування. Херсон, 2014. 275 с.
3. Історія і Влада: Колективна монографія. Київ, 2016. 493 с.
4. Калакура Я.С. Українська історіографія: курс лекцій. Київ, 2014. 417 с.
5. Калакура Я.С. Методологія історіографічного дослідження. Науково-методичний посібник. Київ, 2016. 319 с.
6. Кондратюк К. Українська історіографія XIX – початку XX століть: основні напрями і концепції. Навчальний посібник. Львів, 2012. 254 с.
7. Кондратюк К. Сучасна національна історіографія новітньої історії України (1914 – 2009 рр.). Львів, 2014. 237 с.
8. Коцур В.П., Коцур А.П. Історіографія історії України: Курс лекцій. Навчальний посібник. Київ, 2013. 518 с.
9. Колесник І. Українська історіографія. XVIII – початок XX ст.: Навчальний посібник. Київ, 2012. 243 с.
10. Колесник І. Українська історіографія: Концептуальна історія; НАН України, Ін-т історії України. Київ, 2013. 408 с.
11. Колесник І. Інститут історії України: Нове українське відродження. Київ, 2015. 225 с.
12. Кравченко В. Нариси з української історіографії епохи національного відродження (друга половина XVIII – середина XX ст.). Харків, 2016. 257 с.
13. Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми. Львів, 2014. 305 с.
14. Яремчук В. Минуле України в історичній науці УРСР післясталінської доби. Острог, 2012. 280 с.
15. Яремчук В.П. Українська історіографія: соціально-політична історія: посібник. Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2017. 288 с.

Додаткова:

16. Головка В. Історіографія кризи історичної науки: Український контекст. Київ, 2003. 236 с.
17. Гоцуляк В.В. Історія її методологія і історіографія як наукові та навчальні дисципліни. Навчальний посібник. Черкаси: видавець, Третяков О.М., 2016. 2016 с.

18. Гоцуляк В.В. Всесвітня історія і історична наука, історія України, історіографія, архівознавство, музеєзнавство: термінологічний, понятійний словник-довідник: Навчальний посібник. Черкаси : видавець ФОП Гордієнко Є.І., 2015. 616 с.

19. Історик і влада. Колективна монографія / відповідальний редактор В. Смолій; керівник проекту І. Колесник. Київ, 2016. 543 с.

20. Куций І. Цивілізаційні ідентичності в українській історіографії кінця XVII – початок XX ст.: між Слов'янщиною та Європою. Тернопіль : Підручники і посібники, 2016. 480 с.

21. Масненко В. Історична думка та націотворення в Україні (кінець XIX – перша третина XX ст.). Київ. 2012. 440 с.

22. Портнов А. Історія істориків: Обличчя й образи української історіографії XX століття. Київ. 2013. 302 с.

23. Туренко Ф. Україна – повернення історії. Генеза сучасного підручник. Київ, 2016. 268 с.

24. Україна на історіографічній мапі міжвоєнної Європи. Матеріали міжнародної наукової конференції (Мюнхен, Німеччина, 1-3 липня 2012 р.). 2014. 124 с.

25. Юсова Н. “Давньоруська народність” : зародження і становлення концепції в радянській історичній науці (1930-ті – перша половина 1940-х рр.). Монографія. 2-е вид., перероблю. і доп. Київ. 2016. 268 с.

26. Ясь О. Українська зарубіжна історіографія 1945–1991 рр.: проблеми поколінь та організація дослідницької праці. Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Ч.5; Історіографічні дослідження в Україні. Вип. 10. Київ 2012. С. 359-391.

27. Ясь О. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX – 80-ті роки XX ст.): У 2 ч. Київ, 2014. Ч. 1. 214 с.

1. Історична думка античності: філософсько-теоретичні засади, етапи розвитку і досягнення

Уявлення про зміст і завдання історії, її соціальна функція. Проблема походження людини і суспільства. Античні автори про роль людини і долі в історії. Ідеї прогресу і регресу в історії. Ідея циклічності історичного розвитку людства. Методи вивчення історичних подій в античній історіографії. Джерельна база історичних творів. Зародження критики джерел. Основні різновиди і жанри історичних творів.

Вплив міфології та героїчного епосу на ранню історичну думку Стародавньої Греції та Риму. «Історія» Геродота та її роль у розвитку історичної думки. Прагматична історіографія у Стародавній Греції. Фукидід і його твори. Ксенофонт і його внесок історіографію. «Загальна історія» Полібія як перша спроба створення всесвітньої історії. Плутарх і його внесок у розвиток біографістики.

Історична думка та історичні знання у Стародавньому Римі. Вплив давньогрецької історіографії на творчість римських істориків. Уявлення про розвиток світової історії у поемах Тита Лукреція Кара. Історичні твори Катона Старшого та їх роль у розвитку історичної думки. Тит Лівій та його «Історія Риму». Історичні погляди і твори Корнелія Тацита. Історична біографістика у римській історіографії: «Життя дванадцяти цезарів» Гая Светонія Транквілла.

Значення античної історіографії для подальшого розвитку історичних знань та історичної думки.

2. Християнська візія історії. Латиномовна середньовічна історична проза

Біблійна основа теології історії. Універсализм християнської історичної доктрини. Ідея рівності людей і народів перед Богом та її значення для розвитку уявлень про світову історію, європоцентричність християнської теології історії. Провіденціалізм і есхатологія – основи середньовічної історичної думки та історіографії. Аврелій Августин і його роль у становленні історичної свідомості середньовіччя. Вчення Августина про два «гради» і його уявлення про історичний час, розвиток і єдність світової історії. Посилення впливу богослов'я на історичну думку. Фома Аквінський.

Історія священна і світська. Морально-етична інтерпретація історичних подій у середньовічних історичних творах. Джерельна база середньовічної історіографії. Ставлення середньовічних істориків і хроністів до джерел.

Питання періодизації світової історії у середньовічній історіографії. Види і жанри історичної літератури доби середньовіччя. Хроніки та їх різновиди. Всесвітні хроніки як новий тип історичного твору. Взаємозв'язок всесвітньої історії та історії окремих народів у хроніках. Біографічна література та її відмінність від античної біографістики.

3. Ідеї і здобутки гуманістичної історіографії

Історичні джерела світогляду гуманістів. Ставлення гуманістів до середньовічної та античної історіографічної традиції. Антропоцентризм гуманістичного світогляду. Критика середньовічного провіденціалізму і есхатології. Початок секуляризації історичних знань. Запровадження поняття історичного часу. Нова періодизація всесвітньої історії.

Накопичення історичних знань у працях істориків-гуманістів. Вивчення історії окремих держав і народів. Історична біографістика та її відмінності від середньовічної біографії.

Гуманісти про завдання і функції історії та історичних знань. Суспільно-політична і виховна роль історії. «Метод легкого засвоєння історії» Ж. Бодена. Зародження історико-філологічної критики джерел. Риторичність творів істориків-гуманістів. Нові жанри історичних студій.

Особливості і основні центри гуманістичної історіографії у країнах Європи. Гуманістична історіографія Італії. «Політико-риторична школа» та її внесок в історіографію гуманізму. «Ерудитсько-критична школа» (Флавіо Біондо, Лоренцо Валла). «Нова політична школа». Історичні погляди і твори Ніколо Макіавеллі і Франческо Гвіччардіні. Здобутки

гуманістичної історіографії у Франції. Особливості німецького гуманізму й історичної думки. Себастьян Франк і його концепція світової історії.

4. Філософсько-методологічні основи історіографії доби Просвітництва

Загальна характеристика просвітництва. Занепад традиційно-провіденційної історіографії. Критика теологічних концепцій історії у творах просвітників. Спроби створення філософії історії. Раціоналізм і історичний детермінізм у просвітницькій історичній думці. Розум та ідеї як основні рушійні сили історії. Ідея закономірності в історії. Вчення про людину. Уявлення просвітників про суспільний устрій, виникнення приватної власності і держави. Подальша розробка і поширення теорії «суспільного договору» (Ж.-Ж. Руссо). Роль географічного фактору в історії (Ш.-Л. Монтеск'є). Просвітники про відмінність історичного шляху різних народів. Поняття «всесвітня історія». Концепції всесвітньої історії. Теорія історичного прогресу у творах А.-Р. Тюрго і Ж.-А. Кондорсе. Історичні епохи як періоди розвитку людського розуму.

Просвітники про роль і соціальні функції історії. Початок перетворення історії на наукову дисципліну. Розширення тематики історичних досліджень. Початок вивчення економічної і соціальної історії, культури, побуту і звичаїв народів. Зародження історичного краєзнавства. Розширення джерельної бази. Нові методи критики і використання джерел.

5. Філософсько-методологічні засади романтичної історіографії

Соціально-політичні наслідки Великої Французької революції. Національно-визвольні рухи і зростання національної свідомості народів Європи і Америки. Організаційні основи історичної науки. Викладання історії в університетах і школах. Історія як самостійна навчальна дисципліна. Посилення інтересу громадськості до історії. Досягнення історичної романістики (В. Скотт, Д. Ф. Купер, В. Гюго).

Ідейні засади романтичної історіографії Криза просвітницької методології. Внутрішня суперечливість і неоднорідність Романтизму. Консервативні, ліберальні та радикально-демократичні напрями у суспільно-політичній думці доби Романтизму. Історики-романтики про народ і «народний дух». Нація і сім'я як основа суспільних зв'язків. Ідея органічного, спонтанного розвитку суспільства. Вплив ідей провіденціалізму на історичні концепції романтиків. Політичні вчення та їх роль у розвитку історіографії. Історико-політичні концепції А. Токвіля. Філософія історії Г. В. Гегеля та її вплив на історіографію. Ідеалізація середньовіччя у творах романтиків. Розвиток принципів історизму в історіографії романтизму. Романтизм та його роль у розвитку історичної думки.

6. Позитивізм: методологія і напрямки історичних досліджень

Загальні умови розвитку наукової думки в Західній Європі і США в середині XIX ст. О. Конт як родоначальник позитивізму. «Позитивна» філософія О. Конта та її розвиток в історично-соціологічних теоріях і концепціях Г. Спенсера, Д. С. Мілля, І. Тена, Г. Т. Бокля. Вплив ідей К. А. де Сен-Сімона і теорії Ч. Дарвіна на «позитивну філософію» історії. Ідея закономірного розвитку історичного процесу. Філософи-позитивісти про основні «природні закони» розвитку історії та суспільства. Ідея взаємовпливу матеріальних і духовних чинників у розвитку суспільства. «Теорія факторів». «Загальний еволюціонізм» – основа історичного процесу.

Позитивісти про необхідність створення точної об'єктивної історичної науки. Місце історії серед інших наук про природу і суспільство. Історія і соціологія. Завдання історичної науки. Проблеми відбору, класифікації і описання фактів. Поняття історичного факту в позитивістській історіографії. Розвиток критики джерел. Фактографізм і уникнення історично-соціологічних узагальнень у працях істориків-позитивістів. «Вступ до вивчення історії» Ш. В. Лагнгуа і Ш. Сеньобаса як взірці позитивістської методології історії.

7. Історичний матеріалізм і зародження марксистської історіографії

Історичні й теоретичні джерела марксистської методології історії. Формування й еволюція історичних поглядів К. Маркса і Ф. Енгельса. Критика ідеалістичних концепцій історії. Об'єктивність законів історичного розвитку. Теорія суспільно-економічних формацій – основа матеріалістичного розуміння історії. К. Маркс і Ф. Енгельс про роль матеріальних і духовних факторів у розвитку суспільства. Марксистська концепція всесвітньої історії як закономірного процесу послідовної зміни соціально-економічних формацій. Револуції та їх роль у зміні соціально-економічного ладу і розвитку історії людства. Класова боротьба як рушійна сила історії. Проблема єдності історії Сходу і Заходу в творах К. Маркса. Концепція «азійського способу виробництва». Періодизація всесвітньої історії та її критерії. Основні проблеми всесвітньої історії в творах К. Маркса і Ф. Енгельса. Становлення марксистської історичної школи (В. Лібкнехт, А. Бебель, К. Каутський).

8. Релігійна соціологія і «ідеальні типи» М. Вебера

Криза і критика позитивізму на межі ХІХ–ХХ ст. Неокантіанство. Г. Ріккерт і «принцип віднесення до культурних цінностей». Уявлення про суб'єктивний характер пізнання і проблема вибору предмету історичного дослідження.

Філософські та методологічні погляди М. Вебера. Наукові принципи та дослідницький інструментарій: «ідеальні типи» як «логічні утопії» у працях «Протестантська етика і дух капіталізму» і «Господарська етика світових релігій». Погляди М. Вебера на генезу капіталізму, відмінність від марксистського розуміння цього процесу. Протестантизм, конфуціанство й індуїзм у дослідженнях М. Вебера. Вплив ідей М. Вебера на новітню історіографію.

9. Цивілізаційне тлумачення історії: О. Шпенглер і А. Дж. Тойнбі

Соціальні та ідейно-теоретичні джерела теорії циклічного розвитку історії. Історичні погляди і метод історичного дослідження О. Шпенглера. «Морфологія культури». Історія як послідовна зміна ізольованих самотутніх культур. Ідея культурно-історичних циклів. «Культура» і «цивілізація» в розумінні О. Шпенглера. Загальне й особливе в історичному процесі. Вплив позитивізму на концепцію всесвітньої історії О. Шпенглера.

«Локальні цивілізації» в «Дослідженні історії» А. Дж. Тойнбі. Порівняльний метод вивчення цивілізацій. Примітивні та цивілізовані суспільства. Динаміка розвитку цивілізацій: виникнення, зростання, надлом, занепад і розклад. Закон «виклику – відповіді», роль «творчої меншості» в історії цивілізацій. Вплив цивілізаційної теорії на новітню історіографію.

10. Становлення «нової» історичної науки. Школа «Анналів».

Критика позитивізму у французькій історіографії. Соціологічна школа Е. Дюркгейма. Теорія «культурно-історичного синтезу» А. Берра і Міжнародний центр синтезу.

Л. Февр і М. Блок. Критика позитивізму, неокантіанської методології та теорії циклічного розвитку історії. М. Блок і Л. Февр про «історичний час», «історичний факт» і «історичне джерело».

Діалектика загального і особливого в теорії «тотальної історії». Історики школи «Анналів» про взаємозв'язок історії з іншими науками про людину і суспільство – соціологією, антропологією, психологією, демографією та ін. Місце історії серед наук про людину. Можливість об'єктивного вивчення історії.

Розширення проблематики історичних досліджень представників наступних поколінь представників «Школи Анналів». Економічна історія та історія розвитку соціальної структури суспільства. Пріоритет соціальної історії. Поняття ментальності і її дослідження. Ф. Бродель, Ж. Дюбі, Ж. ле Гофф. Вплив «нової історичної науки» на розвиток світової історіографії.

11. Кліометрія» і нові тенденції у розвитку західної історичної науки на рубежі ХХ–ХХІ ст.

Поняття «кліометрії», її витоки. Кількісні методи аналізу масових джерел в історичних дослідженнях. Математичний і статистичний методи в історії. Р. Фогель і його дослідження соціальної і соціально-економічної історії США. Кліометрія і історична інформатика (комп'ютерне джерелознавство). Джерелознавчий і дослідницький потенціал кліометрії. Кліометрія і «нова економічна історія» та «нова соціальна історія». Кліометрія в Україні.

12. «Психоісторія» і нові тенденції у розвитку західної історичної науки на рубежі XX–XXI ст.

Психоісторія як міждисциплінарний напрямок історичних досліджень, її методологічні та теоретичні витоки. Неофрейдизм. Напрямки психоісторії. «Історія дитинства» або «біопсихологічний детермінізм». Л. де Мос. «Групова психоісторія» або «психоісторія мас». Е. Фромм і його дослідження феномену тоталітаризму в Європі. Психологічна біографія та її особливості. Е. Х. Еріксон. Психоісторія і «нова історична наука».

13. «Глобальна історія» і нові тенденції у розвитку західної історичної науки на рубежі XX–XXI ст.

Глобальна історія як методологія і напрямок історичних досліджень. Розмаїття напрямків і методологічного інструментарію глобальної історії. «Теорія універсального еволюціонізму»: Е. Янч, Г. Д. Снукс, Д. Даймонд. Світсистемний підхід (Е. Валлерстайн, А. Г. Франк та ін) і розрив заходоцентристської візії всесвітньої історії. Історична геополітика: С. Хантингтон, П. Кеннеді та ін. Місце глобальної історії в сучасному історіографічному процесі.

14. «Нова локальна історія» та мікроісторія і нові тенденції у розвитку західної історичної науки на рубежі XX–XXI ст.

«Нова локальна історія» і «мікроісторія» як антропологічно орієнтовані напрямки історичних досліджень. Поєднання індивідуалізованих та генералізованих підходів в «історії знизу». Потенціал і здобутки «нової локальної історії». Е. Ле Руа Ладюрі і його «Монтайю, окситанське село (1294–1324)», вплив на світову історіографію. Особливості мікроісторії. Дослідження К. Гінзбурга, Д. Леві.

15. Гендерна історія і нові тенденції у розвитку західної історичної науки на рубежі XX–XXI ст.

Гендер як предмет антропологічно орієнтованих міждисциплінарних та історичних досліджень. Д. Скотт. Співвідношення гендерної історії і «жіночої» історії. Гендерна історія і «нова соціальна історія».

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Гордієнко В. В. Історіографія всесвітньої історії. Умань, 2012.
2. Драч О. О. Зарубіжна історіографія всесвітньої історії. Черкаси, 2015.
3. Зашкільняк Л. Методологія історії: від давнини до сучасності. Львів, 1999.
4. Зашкільняк Л. С. Сучасна світова історіографія. Львів, 2007.
5. Історична наука: термінологічний і понятійний довідник / В. М. Литвин, В. І. Гусев, А. А. Слюсаренко та ін. Київ, 2002.
6. Історіографічний словник: навчальний посібник для студентів історичних факультетів університетів / за ред. С. І. Прохорова. Харків, 2004.
7. Нові підходи до історіописання / за ред. Пітера Берка. Київ, 2013.
8. Яковенко Н. Вступ до історії. Київ, 2007.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК ВИПУСКНИКІВ ДРУГОГО (МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ФАКУЛЬТЕТУ ІСТОРІЇ, БІЗНЕС-ОСВІТИ ТА ПРАВА

Успішно склавши екзамен, кожен студент-випускник має набрати від 60 до 100 балів, що переводяться в оцінку ECTS та в національну шкалу оцінювання.

Система оцінювання відповідей на кваліфікаційному екзамені наступна:

1. Кожне з питань, включених в екзаменаційний білет кваліфікаційного екзамену з фахових історичних дисциплін оцінюються за п'ятибальною шкалою (*два, три, чотири, п'ять*).

Основними критеріями оцінювання є:

- розуміння студентами причинно-наслідкових зв'язків між різноманітними історичними явищами, уміння порівнювати, пояснювати, аналізувати, узагальнювати та критично оцінювати історичні джерела та факти;
- самостійність мислення;
- використання різноманітних джерел інформації, з розумінням їх особливостей, умінням їх характеризувати й оцінювати;
- чіткість і завершеність викладу матеріалу;
- наявність аргументованих висновків і власних оцінок;
- мовна та термінологічна грамотність.

“П'ять” балів – студент вільно володіє програмовим матеріалом, логічно та аргументовано викладає думки в усній або письмовій формі; самостійно знаходить, оцінює та використовує джерела історичної інформації, вміє узагальнити матеріал, формулює власні висновки; відповідь чітка і завершена.

“Чотири” бали – студент в цілому володіє програмовим матеріалом. Думки викладає логічно та аргументовано, але робить незначні помилки; застосовує документи та першоджерела, але допускає фактичні помилки при їхньому трактуванні, висловлює висновки та власні оцінки, але в їхній аргументації виглядає не зовсім переконливо.

“Три” бали – студент виявляє загальне розуміння та репродуктивно відтворює значну частину програмового матеріалу, демонструє поверхове знання документів та першоджерел, відчуває труднощі під час їхньої інтерпретації; порушує логіку викладу матеріалу; мова відповіді спрощена.

“Два” бали – студент не володіє необхідним обсягом програмового матеріалу, не розпізнає історичні явища та факти; не може правильно застосовувати історичні поняття.

2. Отримані бали (два, три, чотири, п'ять) за кожне з питань переводяться в 100-бальну оцінку шляхом множення на коефіцієнт 20.

3. Для того, щоб виставити підсумкову оцінку за державний кваліфікаційний екзамен необхідно усі отримані бали (за кожне питання екзаменаційного білету) додати, а потім розділити на три (кількість питань в білеті). Для зручності обчислення підсумкової оцінки варто користуватися наступною формулою:

Підсумкова кількість балів за 100-бальною системою на ДКЕ = ((оцінка за перше питання x 20) + (оцінка за друге питання x 20) + (оцінка за третє питання x 20)) / 3.

4. Отримана кількість балів за результатами запропонованого розрахунку є підсумковою оцінкою з кваліфікаційного екзамену з фахових історичних дисциплін, яка потім переводиться в оцінку ECTS та оцінку за національною шкалою за наведеною нижче таблицю:

Набрані бали на екзамені	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
90 – 100	A	відмінно
82 – 89	B	добре
74 – 81	C	
64 – 73	D	
60 – 63	E	задовільно
35 – 59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
0 – 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни